

אוניברסיטת בר-אילן

יחסה של מערכת המשפט לתלונות שווא של נשים

בתחום המשפחה וגירושין

מורן קוממי

**עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך במחלקה
לקרימינולוגיה של אוניברסיטת בר-אילן**

תשפ"ו

רמת גן

**עבודה זו נעשתה בהדרכתו של פרופ' תומר עינת מהמחלקה לקרימינולוגיה של
אוניברסיטת בר-אילן.**

תוכן עניינים

א	תקציר.....
1	פרק 1 - מבוא.....
4	פרק 2 - סקירת ספרות.....
4	2.1 תלונות שווא – הגדרה.....
6	2.2 עדות שקר – סקירת החוק בעולם ובמדינת ישראל.....
8	2.3 הבחנה בין תלונות כוזבות לתלונות מוטעות.....
9	2.4 תלונות שווא בהליכי גירושין בישראל.....
11	2.5 סקירה תאורטית - תלונות שווא של נשים בהליכי גירושין.....
16	2.6 סקירה מחקרית.....
20	2.7 ניכור הורי, מגדר והטיות שיפוטיות.....
21	מטרת המחקר.....
22	שאלות המחקר.....
23	פרק 3 – מתודולוגיה.....
23	3.1 שיטת המחקר.....
23	3.2 אוכלוסית המחקר.....
24	3.3 כלי המחקר.....
24	3.4 הליך המחקר.....
25	3.5 שיטת הניתוח.....
25	3.6 שיקולים אתיים.....
26	3.7 רפלקסיביות.....
26	פרק 4 - ממצאים.....
27	4.1 גורמים ומניעים להגשת תלונות כוזבות במהלך הליכי גירושין.....
30	4.2 חוויית ההתמודדות עם מערכות אכיפת החוק והמשפט לאחר חשיפת תלונת השווא.....
32	4.3 ההשכלות הרגשיות כתוצאה מהגשת תלונות שווא.....
35	4.4 תגובות הסביבה הקרובה והשפעתם על התפיסה העצמית.....
37	4.5 רפלקציה בדיעבד – בין חרטה להצדקה עצמית.....

פרק 5 - דיון.....	39
סיכום.....	45
מגבלות המחקר.....	46
המלצות למחקרי המשך.....	46
השלכות יישומיות.....	47
מקורות.....	48
נספחים.....	60
תקציר באנגלית.....	I.

תקציר

רקע

הזכות לגירושין נתפסת כחלק מהותי מהאוטונומיה האישית לעיצוב החיים בהתאם לרצון הפרט. גירושין נחשבים, על-פי רוב, לחוויה קשה ומטלטלת בחיי אדם, המלווים במתח, אובדן, בלבול, סטיגמה חברתית ולחץ רגשי. במקרים בהם לבני הזוג ילדים משותפים, הם נדרשים, במהלך הליכי הגירושין, להסדיר את מבנה המשפחה החדש ולהחליט על משמורת הילדים וזמני השהות. במקרים בהם אין הסכמה, בית המשפט מכריע בהתאם לטובת הילד.

אחת התופעות המעניינות בכל הנוגע לסוגיית הגירושין היא שימוש בתלונות שווא, במיוחד בהקשרים של מאבקי משמורת או רגשות נקמה. תלונות אלו, המוגשות לעיתים ללא ראיות מוצקות ומתוך מניעים זרים, הינן בעלות השלכות חמורות על הבן/בת-זוג שכנגד/ה הוגשו, על ילדי הזוג ועל אמון הציבור במערכת המשפט. חקר תופעת האשמות שווא בהקשר של גירושין חשוב להגנה על קורבנות, מניעת עיוותי דין, שמירה על טובת הילדים וייעול מערכת המשפט. בסיסו התיאורתי של המחקר נעוץ בריבוי קיום הליכי גירושין שהחלו בתלונת אישה בגין אלימות.

מטרת המחקר

המחקר מבקש לבחון באופן איכותני את חוויותיהן ותפיסותיהן של נשים שהגישו תלונות שווא נגד בני זוגן במהלך הליכי גירושין. המחקר מתמקד בארבע שאלות מרכזיות: (1) המניעים המרכזיים המובילים נשים להגיש תלונות שווא; (2) הדרכים שבהן הן מצדיקות את מעשיהן; (3) תפקידם של לחצים חיצוניים בתהליך קבלת ההחלטה; (4) תפיסת יחסן של מערכת המשפט והחברה (סביבה קרובה) כלפיהן לאחר הגשת התלונה.

שיטת המחקר

המחקר נערך בגישה איכותנית-נרטיבית, הממוקדת בחקר סיפורי חיים וחוויות סובייקטיביות. הנתונים נאספו באמצעות ראיונות עומק חצי-מובנים עם 11 נשים בגילאי 30-55, שהודו או זוהו בפסקי דין כמגישות תלונות שווא נגד בני זוגן בשבע השנים האחרונות. המרואיינות נבחרו ממגוון רחב של רקעים אישיים, משפחתיים ותעסוקתיים. הנתונים נותחו בשיטת ניתוח תמטי לזיהוי דפוסים חוזרים ונושאים עיקריים בנרטיבים.

ממצאים עיקריים

המחקר זיהה ארבע קטגוריות-תוכן מרכזיות: פער דרמטי בין ציפיות ראשוניות למציאות ההליך המשפטי; מגוון רחב של מניעים להגשת התלונות - מנקמה ורצון להכאיב ועד חישובים אסטרטגיים כלכליים; התלבטויות מוסריות וחרטה בדיעבד, בעיקר לנוכח הפגיעה בילדים; התפתחות רגשית מורכבת לאחר הגשת התלונה - מסיפוק ראשוני לחרטה או הצדקה מתמשכת.

חויית ההתמודדות של הנשים עם מערכות אכיפת החוק התאפיינה במתח בין תמיכה אוטומטית בהן לבין חשדנות מתפתחת. מערכת המשפט, לדברי הנשים, נטתה להעניק להן יתרון טקטי גם במקרים בהם התברר שתלונתן אין בסיס עובדתי, והעדיפה למצוא פתרונות פשרה על פני ענישה. תגובות הסביבה הקרובה נעו בין תמיכה מוחלטת ועד ניתוק ושיפוטיות חריפה. חלק מהמראיינות לא הביעו חרטה אמיתית על מעשיהן ונמנעו מהתנצלות כלפי בני זוגן.

מסקנות

הממצאים מצביעים על כך שתלונות שווא בהליכי גירושין נטועות במארג מורכב של רגשות, אינטרסים והקשרים חברתיים-משפטיים. התופעה אינה תוצר של "רוע" אישי בלבד, אלא של מערך מורכב של לחצים חברתיים, משפטיים ורגשיים. הבנת מנגנונים אלה חיונית לצורך פיתוח מדיניות מאוזנת שתספק הגנה אמיתית לנפגעים מחד-גיסא, ותצמצם את הפוטנציאל לשימוש מניפולטיבי במערכת המשפט - מאידך-גיסא. המסקנה התיאורית היא כי התלונה מוגשת בכוונת זדון ובתכנון אסטרטגיה, וכי בשימוש נכון של הליכי התרעה ואכיפה ניתן יהיה להפחית משמעותית מהגשת תלונות שיתבררו כתלונות שווא במהלך הליך הגירושין.

השלכות יישומיות

למחקר השלכות רחבות על מדיניות, משפט וטיפול. מתבקשת הכשרה של שופטים ועובדי המערכת המשפטית לאיתור ובחינה מדוקדקת של טענות, פיתוח הנחיות עבודה ברורות. כמו כן, יש צורך בפיתוח תכניות חינוך והסברה להורים בהליכי פרידה ועיצוב מדיניות ציבורית המעודדת הליכים מהירים ושקופים לצד סנקציות מרתיעות נגד האשמות שווא מובהקות.

הזכות לגירושין נתפסת כחלק מהותי מהאוטונומיה האישית ומהחירות לעיצוב החיים בהתאם לרצון הפרט (וסטרייך, 2014). זכות זו מייצגת שינוי פרדיגמטי במושגי המשפחה והנישואין, ממבנים קולקטיביים מסורתיים המבוססים על קביעות ויציבות חברתית, אל מושגים אינדיבידואליים המדגישים הגשמה עצמית ואושר אישי. במדינות מערביות רבות, הזכות לגירושין מעוגנת בחוק, מתוך תפיסה שאין לכפות על אדם להישאר במסגרת נישואין שאינו חפץ בה (2011, Parkinson).

במדינת ישראל, הזכות לגירושין מוסדרת במסגרת חוק שיפוט בתי דין דתיים (קביעת סמכויות), תשי"ג-1953, הקובע כי ענייני נישואין וגירושין של יהודים נתונים לסמכותם הבלעדית של בתי הדין הרבניים לפי הדין הדתי. עם זאת, בתי המשפט לענייני משפחה מוסמכים לדון בסוגיות נלוות לגירושין, ובהן מזונות, משמורת ורכוש, ולעיתים אף לפסוק פיצוי בגין עוולת סרבנות גט, מכוח עקרונות המשפט האזרחי (וסטרייך, 2014; זילברברג, 2023).

מצב-דברים זה מביא מתחים ודילמות נוכח הפער בין האוטונומיה האישית וזכויות האדם הבסיסיות לבין פגיעה ביציבות המשפחה כמוסד חברתי ועל טובת הילדים (מזא"ה ומירון, 2015). פגיעה זו, המאופיינת על-פי רוב במתח, באובדן, בבלבול, בסטיגמה חברתית ובלחץ רגשי עז, נתפסת לעתים שכיחות כקשה ומטלטלת, הדומה בעוצמתה לאובדן יקר או לכשל מקצועי משמעותי (רבין, 2010). בני הזוג מתמודדים עם פירוק של מערכת זוגית שנבנתה לאורך שנים, הכוללת השקעות רגשיות וחומריות רבות, ועם שינוי בזהות האישית והמשפחתית (Cabilar & Yilmaz, 2022). לעיתים קרובות, הגירושין מביאים עימם גם שינויים כלכליים וחברתיים עמוקים, בעיקר בקרב נשים, החוות ירידה ברמת החיים, אובדן רשתות תמיכה ושינוי במעמד החברתי (מזא"ה ומירון, 2015; Hacker, 2016). בהקשר זה, וביחס למדינת ישראל, נראה שנשים אימהות ניצבות מול קשיים כלכליים ורגשיים משמעותיים יותר מגברים לאחר גירושין, בין היתר בשל פערי שכר, חלוקת אחריות הורית לא שוויונית ויחס שיפוטי מגדרי (Hacker, 2016).

לצד הקושי הנ"ל, מרבית הזוגות מצליחים לאורך זמן להתגרש בכבוד ולשמור על תקשורת הורית תקינה, תוך מעבר הדרגתי מהתמודדות עם משבר להסתגלות וליצירת איזון חדש בחייהם. תהליך זה מתואר לעיתים כ"התאוששות פוסט-טראומטית" או כשלב של צמיחה בעקבות משבר (Brooks & Greenberg, 2022; Cabilar & Yilmaz, 2020). מיעוט מהזוגות חווה תהליך פרידה וגירושין קשה המתפתח, לא אחת, לסכסוך הורי (HCPD - High-Conflict Parental Divorce), המאופיין בחוסר אמון עמוק, בכעס ועוינות, באלימות מילולית או פיזית ובמעורבות תכופה של גורמי אכיפת החוק (Kosher & Katz, 2022).

מצבים אלו, בין אם בפועל ובין אם בפרוטנציה, מצביעים על כך שאחת המשימות המרכזיות העומדות בפני הורים הנמצאים בהליכי פרידה וגירושין היא עיצוב קונסטרוקטיבי של מבנה משפחתי חדש וקביעה הוגנת וראויה של הסדרי משמורת וזמני שהות של הילדים אצלם. משימה זו מתייחסת הן להיבטים הטכניים של חלוקת הזמן והאחריות והן להשלכות הרגשיות והחינוכיות של תהליך הפרדה על הילדים (Rhoades & Boyd, 2004). במקרים בהם ההורים אינם מצליחים להגיע להסכמות בנושאים אלו, בין אם באופן עצמאי ובין אם במסגרת הליך גישור, בית המשפט לענייני משפחה או אחד מבתי הדין הדתיים (רבני, שרעי, דרוזי או כנסייתי) נדרש להכריע, בהתאם לעיקרון העל של "טובת הילד" (משרד הרווחה, 2021).

עיקרון טובת הילד מהווה עקרון מנחה במשפט המשפחתי בעולם המערבי, ונועד להבטיח שהחלטות משפטיות בענייני ילדים יתמקדו בצורכיהם ובהתפתחותם התקינה (מזא"ה ומירון, 2015). עם זאת, עיקרון זה מוגדר כעמום וסובייקטיבי, ותוכנו משתנה בהתאם להקשר התרבותי, החברתי והשיפוטי (Hacker, 2016). כך למשל, בארצות הברית ובמדינות סקנדינביה מושם דגש על שוויון הורי ועל שמירת קשר רציף עם שני ההורים, בעוד שבמדינות שמרניות או דתיות, כדוגמת ישראל, עשויה הפרשנות להעדיף יציבות וביטחון רגשי תחת דמות הורה עיקרי (Meier, 2020). עמימות זו יוצרת לעיתים חוסר ודאות משפטית, ומגבירה את תחושת המתח והעומס הרגשי בקרב הורים וילדים בהליכי גירושין.

בשנים האחרונות מתקיים בישראל דיון משפטי וחברתי נרחב סביב סוגיית טובת הילד, בדגש על חלוקת האחריות ההורית והמשמורת לאחר גירושין (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2023). סוגיה זו מוסדרת בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, הקובע בסעיף 25 את "חזקת הגיל הרך", שלפיה: "לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בסעיף 24, או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית המשפט לקבוע את העניינים האמורים בסעיף 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת."

חזקה זו, שנוסחה בשנות ה-60 של המאה ה-20, נשענת על תפיסות מסורתיות לפיהן האם נתפסת כדמות המטפלת הראשית, הרכה והרגשית, ואילו האב נתפס כגורם סמכותי וכלכלי (Bijaoui, 2024). תפיסות אלו משקפות סטריאוטיפים מגדריים היסטוריים בנוגע לתפקידי ההורים, והן עומדות כיום לביקורת ציבורית ומשפטית הקוראת להחלפת החזקה במודל של שוויון הורי - חלוקה שוויונית או כמעט שוויונית של זמני השהות והאחריות על הילדים (שוהם ועמיתיו, 2022). בהתאם לכך, בשנים האחרונות גוברת המגמה לקבוע משמורת משותפת, שבה שני ההורים חולקים באחריות ובזמני השהות עם ילדיהם באופן שווה, לעומת משמורת מלאה שבה הילדים מתגוררים בעיקר אצל אחד ההורים, וההורה האחר זכאי להסדרי ראייה. במקביל, קיימת גם אפוטרופסות

משותפת, שבה שני ההורים שותפים לקבלת החלטות מהותיות הנוגעות לילד, גם אם המשמורת הפיזית אינה זהה (משרד הרווחה, 2021). ראוי לציין שבשנת 2011 הוקמה הוועדה הציבורית לבחינת עקרון חזקת הגיל הרך (ועדת שניט), שפרסמה בשנת 2015 את המלצותיה ובכללן, החלפת החזקה בעקרון "האחריות ההורית המשותפת". עם-זאת, עד כה המלצותיה לא עוגנו בחוק (משרד המשפטים, 2024).

אחת התופעות המדאיגות שהתפתחו בהקשר זה בכל הנוגע למאבקי גירושין ומשמורת, היא ריבוי תלונות שווא – הגשת תלונות כוזבות מצד אחד מבני הזוג, לרוב בנוגע לשימוש באלימות פיזית, מינית או נפשית, מתוך מניעים של נקמה, השגת יתרון משפטי או רגשי, או הפעלת לחץ כלכלי (Harman & Lorandos, 2021; Burnett et al., 2017). תופעה זו, על אף שאינה נפוצה בהיקפים גדולים, הינה בעלת השלכות חמורות על כל המעורבים ובכללן פגיעה בבן/בת הזוג הנאשם לשווא (לרבות הרחקה מהבית, רישום פלילי זמני או קבוע), פגיעה בילדים הנאלצים לבחור צד, ופגיעה באמון הציבור במערכת המשפט (Brooks & Greenberg, 2017; De Zutter et al., 2020). בנוסף, האפקט המצמצם (Chesney-Lind & Jones, 2019) של תופעה זו מוצא את ביטויו בירידה בנכונות של קורבנות אמיתיים להתלונן, בשל החשש שלא יאמינו להם או שיתויגו כמגישים תלונות שווא. יתרה מכך: שימוש בתלונות שווא (בדגש על שימוש שכוח), יוצר עומס ניכר על המערכת המשפטית, שכן כל תלונה – גם כאשר היא מתבררת בדיעבד כתלונת שווא – מחייבת פתיחה בהליכי חקירה, הוצאת צווים זמניים, דיונים חוזרים בבתי משפט ובבתי דין, והקצאת משאבים של משטרה, פרקליטות ושירותי רווחה. עומס זה מאריך את משך הטיפול בתיקים, מעכב מתן מענה לקורבנות אלימות אמיתיים, ומטשטש את הגבולות בין נפגעים הזקוקים להגנה לבין שימוש מניפולטיבי בכלי המשפטי לצרכים זרים. אין זה מפתיע, לפיכך, שבית הדין הרבני במדינת ישראל פרסם, בהקשר זה, בשנת 2023, פסיקות והצהרות המהוות מעין "תמרור אזהרה" למגישי תלונות שווא, ובהן ההדגשה ששימוש בתלונות במשטרה כאמצעי שיטתי במאבקי גירושין עלול להוביל לסנקציות משפטיות ולפגוע באמינות ההליך כולו (בית הדין הרבני, 2023).

תופעת תלונות השווא נחקרת באופן שיטתי מאז שנות ה-90 של המאה ה-20 במגוון הקשרים משפטיים וחברתיים – לאו דווקא בהקשר של הליכי גירושין. הקשרים אלו, לצד חקר התופעה ביחס למאבקי משמורת, ניכור הורי, והערכת אמינות עדויות בהליכי גירושין (Bala & Schuman, 2000; Trocme & Bala, 2005), כוללים דיווחי שווא על פגיעה מינית או פיזית בילדים, תלונות על עבירות אלימות במשפחה, ותלונות בהקשרים פליליים כלליים. עם זאת, בהליכי גירושין ומשמורת התופעה זוכה לתשומת לב מחקרית מיוחדת, בשל הפוטנציאל הגבוה לשימוש אסטרטגי בתלונה

כוזבת להשגת יתרון משפטי, והשפעתה הישירה על החלטות שיפוטיות הנוגעות למשמורת, הסדרי ראייה והגנה על קטינים.

מחקרים קודמים עסקו בהיבטים מערכתיים, כגון זיהוי גורמים המנבאים תלונות שווא (Ko, 2022), השלכות נפשיות ומשפחתיות אפשריות של סכסוכי גירושין עתירי-קונפליקט (Katz et al, 2017), וביקורת כללית על מענים משפטיים וחברתיים בתהליכי פרידה וגירושין (Hardesty et al, 2015). בחינה דקדקנית של מחקרים אלה מצביע על כך שהם נמנעו מלבחון את נקודת המבט של הנשים עצמן, את החוויות, הפרשנויות והמשמעויות האישיות שהן מייחסות להחלטה להגיש תלונת שווא, ואת האופן שבו הן תופסות ומעבדות את המפגש שלהן עם גורמי סמכות מוסדיים כחלק מהמסע האישי שלהן בהליך הגירושין.

עניינו של מחקר זה בא למלא חלק מלקונה תיאורטית ואמפירית זו הנוגעת בקולן של הנשים – מגישות תלונות שווא - כפרשנויות של המציאות הקונפליקטואלית אותה הן חוות, באמצעות ניתוח תהליכי קבלת ההחלטות שלהן בתוך הקשרים רגשיים, חברתיים ולחצים סביבתיים. באופן יותר ספציפי, המחקר מבקש לבחון כיצד נשים מתארות, מצדיקות ומסבירות את מעשיהן, כיצד הן תופסות את תרומת הסביבה להחלטה, וכיצד הן חוות ומפרשות את יחסן של מערכות סמכות והמעגל החברתי הקרוב אליהן לאחר הגשת התלונה וזאת, מתוך עולמן הפנימי והסיפור האישי שלהן — ולא כהערכה של תפקוד המערכות עצמן. הרקע התיאורתי למחקר מקורו בעבודת החוקרת במערכת המשפט וצפייה בהליכים משפטיים רבים שהחלו כתוצאה מתלונת אישה שהתבררה בהמשך ההליך המשפטי כתלונת שווא.

2. סקירת ספרות

2.1 תלונות שווא - הגדרה

תלונת שווא היא דיווח כוזב המוגש בחוסר תום לב, כשמגישו יודע, בעת ההגשה, שאינו נכון ונועד ליצור מצג שווא לפיו הנילון, לכאורה, ביצע עבירה, ולהטעות את הרשויות הרלוונטיות (מנשה וגרונר, 2020 ; Hoel & Einarsen, 2024). התלונה עשויה לכלול דיווח על פשע שלא התרחש או האשמה מכוונת בפשע¹ (De Zutter et al., 2017). במרבית מערכות השפיטה והענישה בעולם המערבי, תלונת שווא מכוונת מהווה עבירה פלילית בשל פגיעתה האפשרית בנילון החף מפשע ובמערכת הצדק (Rumney & McCartan, 2017).

¹ ראוי לציין בהקשר זה שלעיתים התלונה נובעת מטעות כנה, כמו זיכרון מעוות או טעות בזיהוי (Burnett, 2016).

אחד האתגרים המרכזיים במחקר של תלונות שווא נוגע בהגדרתן ובעובדה שאין להן הגדרה מוסכמת וברורה (O'Donohue et al, 2018). מצב-דברים זה, מקשה על זיהוי מדויק של התופעה ושל היקפה ועל פיתוח אסטרטגיות טיפול מקצועיות ויעילות בהן. בעיית ההגדרה נובעת מהמורכבות הטבעית בהבחנה בין האשמות אמיתיות לכוזבות, במיוחד כאשר לא קיימות ראיות חד-משמעיות. גבול זה מטשטש עוד יותר במקרים בהם קיימות האשמות שנכונותן חלקית או כאשר תפיסות המאשימים מתעוותות נוכח השפעות פסיכולוגיות שונות (Rumney & McCartan, 2017). בהתאם, נקודה שנויה במחלוקת בכל הנוגע לתלונות שווא מתמקדת בשאלה האם מדובר רק בהאשמות זדוניות ומכוונות או, שמא, גם בהאשמות שהוגשו בתום לב ושהתבררו כשגויות? האם האשמה שנדחתה בשל חוסר ראיות היא שקרית, או רק "לא מבוססת"? (O'Donohue et al, 2018).

באופן יותר ספציפי, נראה שסוגיית ההגדרה מתמקדת בשלושה קשיים מרכזיים:

1. הוכחת המעשה – קושי להוכיח שהעבירה אכן התרחשה. בשנת 2022 נסגרו בישראל כ-35% מתיקי האלימות במשפחה, רובם (68%) מחוסר ראיות (מדד האלימות של ויצו, 2023). נתון זה ממחיש ששיעור גבוה של סגירת תיקים אינו מעיד בהכרח על תלונות כוזבות, אלא על מגבלות מובנות ביכולת להוכיח עבירות המתרחשות לרוב במרחב פרטי, ללא עדים וללא ממצאים פיזיים חד-משמעיים. קושי זה עומד בלב הדיון בתלונות שווא, שכן הוא מטשטש את הגבול בין תלונה שקרית במכוון לבין תלונה אמיתית שלא הובילה לראיות מספקות, ומקשה על הגדרה מחקרית ומשפטית מדויקת של התופעה. מחקר קנדי מצא שכשליש מהחקירות על פגיעה בילדים בסכסוכי גירושין הוגדרו כ"לא מבוססות" (Bala & Trocmé, 2005). עם זאת, היעדר הרשעה אינו בהכרח מעיד על שקר.
2. כוונת זדון – קושי להוכיח שהמתלונן ידע שהתלונה שקרית בעת הגשתה. גם במקרים בהם התלונה מתבררת כלא נכונה, ניתן לטעון שהיא הוגשה בתום לב (מזא"ה, 2016). כך למשל, כך ועמיתיו (Katz et al., 2019) שבחנו את תופעת ההתעללות בילדים על רקע סכסוכים הוריים קשים מנקודת מבטם של עובדים סוציאליים העובדים במרכז סנגור למען הילד (CAC) בישראל, מצאו שברוב המקרים תפסו האחרונים את מקור התלונה בחשש אמיתי של ההורה לילדים.
3. טעויות שיפוט – בתי המשפט עלולים לטעות בזיהוי האשמות שווא, כך שהנתונים הקיימים אינם בהכרח משקפים את המציאות (Bala et al., 2024). נוכח האמור לעיל, קביעה חד-משמעית שמדובר בהאשמת שווא נדירה מאוד. גם כאשר שופט מזכה נאשם ומציין שהעדויות

אינה אמינה, לרוב אין הצהרה מפורשת שהתלונה הוגשה בזדון (Rumney, & McCartan, 2017).

נוכח שלושת הקשיים הללו (הראייתי, הכוונתי והשיפוטי) מציעה הספרות הבחנה מושגית בין סוגים שונים של תלונות (או האשמות) שווא, שאינה מתבססת על דיכטומיה פשוטה של אמת מול שקר. בהקשר זה נהוג להבחין בין שני סוגים מרכזיים:

1. האשמות חשודות או לא מוכחות – כאשר לא ניתן לאשר או לשלול את האשמות באופן ודאי, ובית המשפט או הגורמים החוקרים לא הגיעו להחלטה ברורה.

2. האשמות לא מבוססות – ההאשמות נבדקו על ידי רשויות הרווחה או בתי המשפט, אך לא נמצאו ראיות מספיקות כדי לאשר את אמיתותן.

טרוקמה ובלה (2005) הבחינו בין האשמות שווא המוטלות בתום לב לבין האשמות שווא המוטלות בכוונה תחילה. לדידם, האשמות שווא בתום לב מוגשות שלא מכוונת זדון והחקירה אודותן לא מצאה להן בסיס עובדתי. האשמות אלו מוטלות מאי-הבנה, מפחד אמיתי או מפרשנות מוטעית של אירועים. לחילופין, האשמות שווא בכוונה תחילה נועדו להטעות את מערכות הרווחה והמשפט, לפגוע בצד השני או להשיג יתרון משפטי, כשמגישן יודע שהן נכונות.

2.2 עדות שקר – סקירת החוק בעולם ובמדינת ישראל

מערכת המשפט ממלאת תפקיד מהותי בעיצוב נורמות חברתיות ובהכוונת התנהגות אזרחית, בין היתר באמצעות הסדרת תחום העבירות הפליליות והחלת סנקציות על התנהגויות פסולות (קאבר, 2012). בהתייחס לתלונות שווא – מושאו של מחקר זה, אחת העבירות הפליליות הרלוונטיות היא עבירת עדות השקר. עבירה זו, נחשבת לעבירה חמורה במדינות רבות, בשל הפגיעה באמון הציבור ובתקינות ההליך המשפטי. בארצות הברית, הקוד הפדרלי (U.S. Code, 1621, Chapter 79, Section 18) קובע שהצהרה כוזבת שניתנה ביודעין בפני גורם שיפוטי מהווה עילה להרשעה, גם כאשר מדובר באמירה שקרית אחת בלבד (McCornack et al, 2014). פסק הדין *United States v. DeZarn* (1998) קבע בהקשר זה תקדים חשוב ולפיו, טענת ההגנה המבוססת על "אמת מילולית" כלומר, אמירה נכונה במונחים אך מטעה את השומע בשל ההקשר או הפרשנות הניתנים לדברים, אינה מספיקה לשם מתן פטור לנאשם מאחריות פלילית, במיוחד במקרים בהם השאלה שנשאלה נוסחה באופן שגוי או מטעה (Criminal Law, 1999, p, 1783). לפי הקוד הפלילי האמריקני (18 U.S. Code § 1621), הענישה בגין עדות שקר עשויה להגיע עד לחמש שנות מאסר בפועל, הטלה של קנסות כספיים משמעותיים או שילוב של השניים (Crank & Curtis, 2023). מעניין, שלצד האמור לעיל ובמישור הפרקטי, לא כל מקרה של עדות שקר

התגבש לידי כתב אישום או ענישה. כך, בין התאריכים 10/2011-09/2012², הואשמו והורשעו רק 144 חשודים מכלל 1,062 שנחקרו בחשד לעדות שקר (Bureau of Justice Statistics, 2015). זאת, הן בשל היעדר אכיפה והן בשל קושי משפטי להוכיח כוונה שקרית או אמירת שקר מצד החשודים (שם).

בספרד, פותחה מדיניות משפטית וחברתית מקיפה לטיפול באלימות מגדרית השואפת לאזן בין הגנה על נשים לבין מניעת פגיעה בזכויות חשודים דרך תלונות כוזבות. בקו ישיר עם מדיניות זו, נדמה שמערכת המשפט הספרדית מצליחה להבחין בין הגשת תלונות אמיתיות לבין מקרים מבודדים של ניצול לרעה של המערכת. בהתאם לכך, שיעור תלונות השווא בתחום הזוגי נמוך במיוחד ועומד על פחות מ 1% ביחס לכלל האוכלוסייה בספרד (Casas Vila, 2020).

בהולנד, נקבעו קריטריונים מחמירים להגדרה של תלונות שווא ולפיהם, בין היתר, נדרשת הוכחה מובהקת של כוונה לרמות. על פי החוק, המגיש תלונה כוזבת במודע, צפוי לעונש מאסר של עד שלוש שנים (Nour, 2023).

הקוד הפלילי הרומני מגדיר במפורש את עבירת עדות השקר וקובע ענישה של עד חמש שנות מאסר בגינה. זאת, תוך הבחנה בין עדות כוזבת לבין טעות בזיכרון או תפיסה שגויה. לפי נור (Nour, 2023), המחוקק הרומני הדגיש את חשיבות הכוונה המודעת להולכת שולל של בית המשפט לצורך הענשה.

מערכת המשפט הבריטית נוקטת משנה זהירות לפני פתיחה בהליך פלילי נגד מתלוננים בטענה למסירת עדות שקר, מתוך הכרה בכך שמדובר בתחום רגיש העלול להרתיע קורבנות אמיתיים מהגשת תלונה (Rumney & McCartan, 2017). עם זאת, במקרים ברורים של מרמה מכוונת, ננקטים צעדים פליליים ומוגשים כתבי אישום. העונש על עבירת עדות שקר בבריטניה עשוי להגיע לעד שבע שנות מאסר, בהתאם לנסיבות המקרה ולחומרתו.

במדינת ישראל, קיימים מספר סעיפים הנוגעים בעבירת עדות שקר: סעיף 243 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: "החוק") קובע עונש של עד שלוש שנות מאסר על מסירת מידע כוזב ביועין לשוטר או לרשות מוסמכת. סעיף 81 לחוק סדר הדין הפלילי מאפשר לחייב מתלונן בהוצאות משפט אם פעל בקלות ראש או ממניעים של נקמה או קנטור (כעס/ נקמה/ חוסר יכולת שליטה עצמית), גם אם לא הוגש נגדו כתב אישום בגין עדות שקר (כספי-שילוני ועיר-שי, 2023). סעיפים 273–274 בחוק העונשין עוסקים בעבירות שעניין פגיעה בהליך השיפוט, ובכלל זה עדות שקר, שיבוש מהלכי משפט ומתן ידיעה כוזבת. חוק העונשין קובע בגין עבירות אלו בהתאם

² לא אותרו נתונים עדכניים יותר.

לחומרת העבירה ולנסיבותיה עונשי מאסר שנעים בין שישה חודשים לשלוש שנים, או קנס כספי. במקרים בהם מדובר בעדות שקר שניתנה על ידי עד מוגן (אדם שקיבל הגנה מהמדינה עקב סיכון לחייו) או שוטר סמוי, העונש עלול להגיע אף לחמש שנות מאסר. עם זאת, החוק מאפשר לעד לחזור בו מהשקר ובמקרה בו הדבר נעשה טרם ההכרעה השיפוטית, עשוי העד להימנע מהעמדה לדין או לזכות בהקלה משמעותית בעונש.

2.3 הבחנה בין תלונות כוזבות לתלונות מוטעות

אחד האתגרים המרכזיים בחקר תופעת תלונות השווא, כמצוין לעיל, הוא יצירת אבחנה ברורה בין תלונות כוזבות המוגשות בזדון ובמטרה להטעות את הרשויות או להשיג יתרון משפטי, לבין תלונות מוטעות, הנובעות מתפיסה שגויה של המציאות או מפרשנות סובייקטיבית לאירועים (Johnston et al., 2005). הבחנה זו חיונית הן למערכת המשפטית והן לשיח הציבורי, שכן היא קובעת את היקף האחריות הפלילית והמוסרית של המתלוננים ומעצבת את אופן התגובה של רשויות האכיפה והקהילה. ג'ונסטון ועמיתיו (שם) הדגישו שבמקרים רבים, תלונות אינן נובעות מניסיון מכוון לפגוע, אלא ממצוקה רגשית, חרדה אמיתית לשלום הילד או אי-הבנה של סיטואציות מורכבות. במצבים של סכסוכי גירושין טעוני רגשות, הורה עשוי לפרש התנהגות שגרתית כאלימה או פוגענית ולהגיש תלונה מתוך אמונה שהוא מגן על ילדו. רמני ומקי'קרטן (Rumney & McCartan, 2017) הוסיפו, בעניין זה, שבלבול מעין זה מתעצם נוכח נטיית מערכות המשפט והחברה לנקוט באסטרטגיה זהירה ולהגן על קטינים המובילה, לעתים, מצידה, להכללה של תלונות כוזבות ומוטעות לקטגוריה אחת, ולמתן תגובות ענישתיות לא פרופורציונליות.

חוקרים אחרים הצביעו על קושי מתודולוגי בזהוי ברור של מניעי המתלונן. הסלסוורדט ועמיתיו (Haselschwerdt et al., 2011) מצאו שמערכי משמורת ובתי משפט מתקשים להבחין בין תלונה כוזבת לבין טעות בתום לב, בעיקר במקרים בהם ההורה המתלונן מציג חרדה אמינה או נסיבות עמומות. הייל ג'ארס ועמיתיו (Hail-Jares et al., 2020) הצביעו על כך שגם במקרים בהם, בסופו של דבר, הוכחה חפותו של הנאשם, ההליך הפלילי עצמו הותיר על המתלונן ועל החשוד חותם קשה. נוכח זאת, החוקרים טענו שיש צורך בחיזוק הנהלים הזהירים ומבוססי הראיות טרם קבלת החלטות החקירה וההעמדה לדין.

מזא"ה (2016) (וראו לעניין זה גם הנהלת בתי הדין הרבניים, 2024), מציין שבמאבקי משמורת וגירושין במדינת ישראל, קיימת נטייה להגיש תלונות כוזבות או מוטעות כחלק מאסטרטגיה משפטית, ונוכח זאת, מצביעה על הצורך להבחין בין טעות בתום לב לבין שימוש מניפולטיבי בהליך הפלילי. צורך זה מעוגן בהנחיית פרקליט המדינה (2016) הקובעת אמות-מידה לפתיחה

בחקירה והעמדה לדין בגין מסירת אמרה כוזבת, והמדגישה את חובת הבדיקה המעמיקה טרם נקיטת צעדים פליליים - במיוחד בסכסוכי משפחה.

נוכח האמור לעיל, ולאור ההבנה שהדרך היחידה לבחון באופן מקצועי, ראוי ומהימן תלונות במסגרת הליכי גירושין ולמנוע הפללה של חפים מפשע ופגיעה בקורבנות אמתיים, מושתתת על בדיקה פורנזית מקצועית מקיפה ועצמאית, הכוללת הערכה ויקטימולוגית (קורבנית) מעמיקה (Mares & Turvey, 2017; Turvey, 2018) חוקרים שונים התייחסו לנהלים ולכלים שיש לפתח ולצורך בשילובם במסגרת ההערכה המבוצעת על-ידי אנשי מקצוע מתחום בריאות הנפש המעורבים בהליכי הערכה במסגרת סכסוכי גירושין (Haselschwerdt et al., 2011; Turvey, 2018).

בהמשך לכך, ממצאי מחקרים בין-לאומיים בתחום מעניקים הקשר אמפירי לדיון ומחזקים את הצורך בגישה זהירה ולא דיכוטומית כלפי תלונות על פגיעה. כך למשל, טרוקמה ובאלה (Trocmé & Bala, 2005) מצאו שהאשמות שווא מכוונות בחשד להתעללות בילדים בקנדה, התרחשו בכ-4% מהמקרים בלבד, בעיקר בהקשר של הזנחה, והוגשו ברובם על ידי אבות. לטענת החוקרים, ממצאים אלו מדגישים שלצד קיומה של תופעת תלונות השווא והצורך להתייחס אליה ברצינות, היא יחסית נדירה ומשום-כך, יש לחזק את מנגנוני הערכה מקצועיים, הן על-מנת להגן על קורבנות אמתיים והן על-מנת למנוע שימוש מניפולטיבי בהליכי הדיווח.

לה-פורטון וקרפנטר (LaFortune & Carpenter, 1998) ערכו מחקר בבתי משפט משפחתיים בארצות הברית, ובדקו את הערכות מומחי המשמורת לגבי טענות על התעללות (פיזית, מינית או רגשית) מצד הורים במהלך סכסוכי משמורת. במחקר זה, 57% מהמומחים שהעריכו את המקרים של גברים ו-34% מהמומחים שהעריכו את המקרים של נשים סיווגו כמעט מחצית מהאשמות ההורים ככוזבות או מוגזמות. מדובר בהאשמות של הורים אחדים כלפי בן/בת הזוג לשעבר, במסגרת הליכי גירושין ובמיוחד בנוגע להסדרי משמורת.

בסיכומי דבר, ההבחנה בין תלונות כוזבות למוטעות מהווה נדבך קריטי להבנת התופעה ולהתמודדות איתה ברמה משפטית, טיפולית וחברתית. שמירה על רגישות למצוקות נפשיות מחד, והקפדה על ביסוס ראייתי מאידך, מאפשרות לאזן בין ההגנה על מתלוננים בתום לב לבין מניעת ניצול לרעה של מנגנוני החוק.

2.4 תלונות שווא בהליכי גירושין בישראל

תופעת תלונות השווא בהליכי גירושין בישראל מתקיימת בתוך מסגרת משפטית ייחודית המשלבת שתי ערכאות מקבילות: בתי-דין רבניים - הפועלים לפי הדין הדתי, ובתי-משפט לענייני משפחה -

הפועלים על-פי הדין האזרחי. שילוב זה, וההנחה שלכל ערכאה יש יתרונות אסטרטגיים שונים, מייצר, לעיתים, תחרות בין בני-הזוג בנוגע לבחירת הערכאה שבה יתברר התיק (תופעה המכונה "מרוץ סמכויות") ולפיכך, מחייב תיאום בין שתי מערכות השיפוט (וסטרייך, 2014; זילברברג, 2023). "מרוץ סמכויות" זה, מוצא את ביטויו, בין היתר, במספר הבקשות לגירושין שהוגשו ביוזמה חד צדדית בשנת 2023: כ-40% מכלל 113,179 הבקשות (הלמ"ס, 2014). ריבוי זה של מקרים בהם צד אחד פועל ללא שיתוף פעולה מהצד האחר, מצביע על פוטנציאל לסכסוכים ולהאשמות הדדיות מצד בני הזוג (Hail-Jares et al., 2020). בהקשר זה, יש לדעת שהגשת תלונות שווא משמשת לעיתים כלי להשגה של יתרון בהליכי משמורת או רכוש, כאשר אחד מבני הזוג מנסה להציג את האחר כבלתי כשיר מבחינה הורית או כמסוכן לילדים (מזא"ה, 2016).

הנחיות פרקליט המדינה (2016) קובעות, שפתיחת חקירה פלילית נגד מגיש תלונה שקרית תיעשה רק במקרים שבהם קיימות ראיות ברורות לכזב, ותוך בחינת נסיבות מקלות כגון מצוקה נפשית, תלות כלכלית או פחד סובייקטיבי. אם מתברר שתלונה הוגשה ממניע של נקמה או קלות דעת, ניתן להטיל על מגיש התלונה סנקציות שונות — לרבות חיוב בהוצאות משפט, הגשת כתב אישום בעבירת הפרת אמונים או מתן הודעה כוזבת, ואף קביעת נזק אזרחי כלפי הצד הנפגע (כספי-שילוני ועיר-שי, 2023). עם זאת, מקרים רבים של תלונות שווא לכאורה אינם מגיעים לכדי העמדה לדין, בשל הקושי להוכיח כוונת זדון או מניע מניפולטיבי מאחורי ההאשמה (Mazeh & Widrig, 2016). לפי מזא"ה (2016), גם כאשר מתגלה שהתלונה כוזבת, קיימת רתיעה מוסדית מלהעמיד לדין את המתלונן — מחשש לפגיעה בהגנה על קורבנות אמת.

סוגיה זו, כוללת ממד ייחודי נוסף: השפעת הדין הדתי על החלטות בדבר משמורת, מזונות וחלוקת רכוש. פסיקות בתי הדין הרבניים מעניקות משקל רב לחשש לפגיעה בילדים, ולכן הצד שמצליח לשכנע בקיומו של חשש כזה עשוי לזכות ביתרון בהחלטה. מצב זה יוצר לעיתים מוטיבציה להחמיר או לבדות טענות בנוגע להתנהגות ההורה השני (Hacker, 2016). מאבקים אלה מתנהלים על רקע דיון פמיניסטי-משפטי רחב סביב גבולות השוויון המגדרי — בין ההכרח להגן על נשים וילדים מפני אלימות, לבין הצורך למנוע ניצול לרעה של החוק (מזא"ה ומירון, 2015).

לסיכום, תופעת תלונות השווא בישראל היא תוצר של מפגש בין מערכת משפטית מורכבת, נורמות מגדריות וסכסוכים משפחתיים. שילוב זה מייצר אתגר למדיניות הציבורית, המחויבת לאזן בין שמירה על שלומם של ילדים והגנה על קורבנות אמת, לבין הגנה על זכויות החשודים והרתעה מפני שימוש לרעה במערכת. הבנה מעמיקה של דפוסי הפעולה, המניעים והסיכונים הכרוכים בתופעה מהווה תנאי חיוני לגיבוש מדיניות יעילה של מניעה, אכיפה ותמיכה.

2.5 סקירה תיאורטית - תלונות שווא של נשים בהליכי גירושין

תופעת תלונות השווא של נשים בהליכי גירושין ניתנת להסבר דרך מסגרות תיאורטיות המתמקדות בתהליכי תיוג חברתי, מנגנוני הצדקה עצמית, ותמריצים מבניים בתוך הקשרי קונפליקט. פרק זה יציג את המסגרות התיאורטיות המרכזיות המשמשות לניתוח הממצאים במחקר הנוכחי.

2.5.1 תאוריית התיוג (Labeling Theory)

תאוריית התיוג מהווה את המסגרת התיאורטית המרכזית למחקר זה. התיאוריה טוענת שתיוגו של אדם כ"עברייני", "שקרן" או "מתלונן שווא" משפיע על זהותו ועל תפיסתו העצמית, ולעיתים אף גורם להחמרת ההתנהגות הסטיגמטית (Becker, 1963; Lemert, 1951, 1967; Hirschi, 2017). התיאוריה מדגישה שסטייה חברתית אינה מאפיין מובנה של המעשה עצמו, אלא תוצר של תהליכים חברתיים שבהם אחרים מתייגים התנהגות מסוימת כסוטה ומפעילים סנקציות כלפי מבצעה (Becker, 1963; Lemert, 1967).

למרט הבחין, בהקשר זה, בין סטייה ראשונית לסטייה שניונית (Lemert, 1951, 1967). הסטייה הראשונית היא המעשה הסוטה המקורי - הגשת תלונת שווא - שבשלב האישא עדיין לא תופסת את עצמה כ"עבריינית". הסטייה השניונית מתרחשת כאשר הסוטה מפנים/מה את התיוג השלילי ומתחילה להתנהג בהתאם לזהות החדשה. תהליך זה תלוי בחומרת התיוג הפורמלי, בעקביותו ובתמיכה או בדחייה שהיחיד חווה מצד הסביבה הקרובה (Becker, 1963; Lemert, 1967; Hirschi, 2017).

בהקשר של הליכי גירושין, תאוריית התיוג מסייעת להבין דינמיקה כפולה. נשים המואשמות בהגשת תלונות שווא מתויגות כ"מתלוננות מניפולטיביות" ותיוג זה, מחזק את הדחייה החברתית כלפיהן ופוגע בזהותן העצמית (Harman et al., 2018; Avieli, 2022; Meier, 2020). לחילופין, גבר המתויג כ"אלים" (בהקשר של הליכי גירושין), מוביל לעיצוב עמדות חמורות כלפיו מצד בית המשפט ולקבלת החלטות מחמירות - גם כאשר הראיות אינן חד-משמעיות (Harman et al., 2018; Stark et al., 2011; Haselschwerdt et al., 2019). תיוג דיפרנציאלי זה, שבו אותה התנהגות מתויגת באופן שונה בהתאם למגדר, מחזק את אי-השוויון החברתי והמשפטי (Becker, 1963; Mazeh & Widrig, 2016; Lemert, 1967).

2.5.2 תאוריית הבחירה הרציונלית ותאוריית המתח

שילוב תאוריית הבחירה הרציונלית ותאוריית המתח מאפשר הבנה רב־שכבתית של התנהגות סוטה בהליכי גירושין: האחת מתמקדת בממד האינסטרומנטלי-תועלתני של קבלת ההחלטות, ואילו השנייה מאירה את ההקשר החברתי-רגשי שבתוכו מתקבלות החלטות אלו.

תאוריית הבחירה הרציונלית טוענת שהתנהגות סוטה נובעת ממערך תמריצים ומחישובי שכר-הפסד (Cornish & Clarke, 1986; Hirschi, 2017). כאשר התועלת מההתנהגות הצפויה, קרי יתרון טקטי במשפט, הרחקת בן הזוג, השגת משמורת והגדלת חלק ברכוש, עולה על העלות הצפויה, והסיכון לענישה נמוך, הסיכוי להתנהגות סוטה גדל. במערכות משפטיות בהן קיים פער בין האיסור הפורמלי לבין האכיפה בפועל, נוצר "תמריץ שלילי" המעודד שימוש מניפולטיבי במערכת (Harman, 2022; Lorandos, 2021; Meier, 2020; Avieli).

תאוריית המתח של מרטון משלימה את תאוריית הבחירה הרציונלית בכך שהיא מסבירה מדוע סיטואציות מסוימות מייצרות את הקרקע הרגשית והחברתית שבתוכה חישובי העלות-תועלת נעשים רלוונטיים (Merton, 1938; Agnew, 1992). על פי תאוריה זו, כאשר נשים בהליכי גירושין חוות פער בין המטרות שהן רוצות להשיג - הגנה, צדק, משמורת, פיצוי כלכלי - לבין האמצעים הלגיטימיים שנתפסים כלא יעילים או לא זמינים, וכשהתחושה שלהן היא שהמערכת המשפטית "איטית", "מסובכת" או "לא מבינה", הן עשויות לפנות להתנהגות "חדשנית", כלומר שימוש באמצעים לא לגיטימיים ובהם - הגשת תלונת שווא (Merton, 1938; Agnew, 1992; Avieli, 2022).

לפיכך, בעוד שתאוריית המתח מסבירה את מקור הלחץ, התסכול והדחף לפעולה, תאוריית הבחירה הרציונלית מבהירה כיצד, בתוך הקשר זה, מתקבלות החלטות אסטרטגיות המכוונות למקסום רווחים תוך מזעור סיכונים. השילוב בין התאוריות מאפשר להבין את התופעה לא רק כתוצאה של חישוב קר ומודע, אלא כתוצר של אינטראקציה בין מצוקה מבנית, תפיסת חוסר חלופות והיגיון אינסטרומנטלי. תאוריות אלו, נחקרו בהמשך המחקר הנוכחי ונעשה יישום ראשוני שלהן בהקשר תלונות שווא בהליכי גירושין.

2.5.3 מנגנוני הצדקה עצמית

תאוריית הניתוק המוסרי (Moral Disengagement) עוסקת בתהליכים קוגניטיביים ורגשיים המאפשרים ליחידים לבצע התנהגויות הפוגעות בנורמות מוסריות מבלי לחוות אשמה, בושה או פגיעה בדימוי העצמי (Bandura, 1991). על פי בנדורה, אנשים שואפים לשמר תפיסה עצמית חיובית ומוסרית, ולכן כאשר הם פועלים בניגוד לערכיהם, הם מפעילים מנגנוני ניתוק המפחיתים את האחריות האישית, מעוותים את משמעות המעשה או מפחיתים את חומרת הפגיעה בקורבן.

הניתוק המוסרי אינו מבטל את הסטנדרטים המוסריים עצמם, אלא מאפשר לעקוף אותם זמנית באמצעות רציונליזציות המצדיקות את ההתנהגות הבעייתית (Bandura, 1986).

בהקשר של הגשת תלונות שווא בהליכי גירושין, מנגנוני הניתוק המוסרי מספקים מסגרת להבנת האופן שבו נשים יכולות לראות במעשה לא כהפרה מוסרית אלא כפעולה לגיטימית ואף מוצדקת. הניתוק מתבטא, בין היתר, באמצעות הצדקה מוסרית על ידי הצגת הגשת התלונה כפעולה של "השבת צדק", "הגנה עצמית" או "הגנה על הילדים"; באמצעות השוואה מעוותת, שבה התלונה נתפסת כפחות חמורה בהשוואה להתנהגויות קודמות של בן הזוג; באמצעות דה־הומניזציה, הכוללת הצגת בן הזוג כ"אויב", "מסוכן" או "בריון"; ובאמצעות העברת אחריות לגורמים חיצוניים כגון חברות, עורכי דין או נסיבות חיים כפיות. מנגנונים אלו מאפשרים לשמר תחושת לגיטימיות מוסרית גם כאשר ההתנהגות עצמה חורגת מהנורמות החוקיות והאתיות (Bandura, 1991; Clemente et al, 2019).

לצד הניתוק המוסרי, הספרות הקרימינולוגית מצביעה על טכניקות הנטרול כמנגנון קוגניטיבי נוסף להצדקת התנהגות סוטה (Sykes & Matza, 1957; Maruna & Copes, 2005). טכניקות נטרול הן אסטרטגיות רטוריות וקוגניטיביות שבאמצעותן יחידים מנטרלים מראש או בדיעבד ביקורת מוסרית, ומאפשרים לעצמם לסטות מהנורמות מבלי לאמץ זהות עבריינית. בניגוד לתיאוריות הרואות בסטייה תוצר של ערכים עברייניים, גישה זו מדגישה כי רבים מהסוטים ממשיכים להזדהות עם ערכים נורמטיביים, אך מצדיקים חריגות זמניות מהם.

בהקשר של תלונות שווא, טכניקות הנטרול באות לידי ביטוי בהכחשת אחריות ("לא הייתה לי ברירה"), בהכחשת הנזק ("זו רק תלונה, לא באמת יקרה לו משהו"), בהכחשת הקורבן ("הוא לא קורבן, הוא פגע בי קודם"), בגינוי המגנים ("המערכת ממילא מעודדת תלונות כאלה"), ובפנייה לנאמנויות גבוהות יותר, ובעיקר טובת הילדים ("עשיתי את זה בשבילם"). שימוש בטכניקות אלו מאפשר לנשים בהליכי גירושין למסגר את התלונה לא כמעשה סוטה אלא כתגובה הכרחית למציאות קיצונית, ובכך להפחית דיסוננס מוסרי ולשמר דימוי עצמי נורמטיבי (Maruna & Copes, 2005).

לפיכך, הן תאוריית הניתוק המוסרי והן טכניקות הנטרול תורמות להבנת תלונות שווא לא רק כבחירה אסטרטגית או תוצר של מתח, אלא כתהליך של לגיטימציה מוסרית פנימית. מנגנונים אלו מאפשרים לפרטים לפעול בניגוד לנורמות החוקיות והמוסריות תוך תחושת צדק סובייקטיבית, וממחישים כיצד תלונות שווא יכולות להיתפס בעיני מגישותיהן כפעולה מוסרית, הכרחית ואף ראויה.

2.5.4 ניהול זהות ודיסוננס קוגניטיבי

גישת ניהול הזהות נשענת על תאוריית הזהות החברתית-סימבולית, הרואה בזהות העצמית מערכת דינמית המורכבת ממספר זהויות חברתיות ותפקודיות, שלכל אחת מהן מוצמדים סטנדרטים פנימיים של התנהגות ראויה, ערכים וציפיות עצמיות (Stryker, 1980; Burke, 1991;). Burke & Stets (2009). סטנדרטים אלו מייצגים את האופן שבו הפרט תופס כיצד עליו לפעול כדי לשמר זהות מסוימת, כגון "אם טובה", "אדם מוסרי" או "אישה אחראית". התאוריה מניחה כי בני אדם שואפים להתאמה (identity verification) בין התנהגותם בפועל לבין סטנדרטי הזהות שהם מחזיקים.

כאשר מתקיים פער בין ההתנהגות לבין סטנדרטי הזהות, נוצר מתח זהותי שהינו חוויה של אי נוחות, בלבול או איום על תחושת העצמי (Burke & Stets, 2009). לדוגמה, אישה התופסת את עצמה כאם מגוננת ומוסרית, אך נוקטת פעולה הנתפסת חברתית וערכית כבעייתית, כגון הגשת תלונת שווא, עשויה לחוות איום על זהותה האימהית והמוסרית. מתח זהותי אינו רק תחושה מופשטת, אלא מניע תהליכים אקטיביים של ניהול זהות שמטרתם לצמצם את הפער ולשמר רצף נרטיבי קוהרנטי של העצמי.

בקו ישיר עם תהליכים אלו, תאוריית הדיסוננס הקוגניטיבי מתמקדת באי-הנוחות הפסיכולוגית הנוצרת כאשר אדם מחזיק בריזמנית קוגניציות סותרות, כגון אמונות, ערכים והתנהגויות שאינן עולות בקנה אחד זו עם זו (Festinger, 1957; Cooper, 2007; Harmon-Jones & Mills, 2019). דיסוננס אינו מצב פסיבי, אלא מניע חזק לפעולה, שמטרתו הפחתת המתח הפסיכולוגי והשבת תחושת עקביות פנימית.

במחקר הנוכחי, הדיסוננס לא נפתר בעיקר באמצעות שינוי ההתנהגות (כגון חזרה מהתלונה), אלא באמצעות שינוי אמונות והוספת קוגניציות מצדיקות. הנשים תיארו את תלונת השווא כתגובה בלתי נמנעת למציאות עוינת, הדגישו את מחדלי המערכת המשפטית, והעצימו את תרומתן לכאורה להגנה על הילדים. במקרים מסוימים ניכרה גם הפחתת חשיבות הסתירה עצמה, באמצעות הצגת המעשה כ"פרט טכני" או "שלב זמני" במאבק רחב יותר. אסטרטגיות אלו אפשרו הפחתת דיסוננס מבלי לערער את תפיסת העצמי המוסרית.

עם זאת, ממצאי המחקר מצביעים על כך שהדיסוננס אינו נעלם לחלוטין, אלא עשוי להתעצם לאורך זמן, במיוחד כאשר הנשים נחשפות להשלכות שליליות מתמשכות כגון פגיעה בילדים, תגובות ביקורתיות מהסביבה או תחושות אשמה מאוחרות. תהליך זה מדגיש כי ניהול זהות והפחתת דיסוננס הם תהליכים דינמיים, מתמשכים ושביריים, המצריכים תחזוקה נרטיבית מתמדת כדי לשמר תחושת לכידות פנימית (Cooper, 2007; Festinger, 1957).

2.5.5 פרספקטיבה פמיניסטית והטיה מגדרית

הספרות הפמיניסטית אינה מהווה נרטיב אחיד, אלא כוללת מגוון זרמים תאורטיים ובהם פמיניזם רדיקלי, פמיניזם ליברלי ופמיניזם ביקורתי, אשר מציעים פרשנויות שונות לתופעת האלימות במשפחה וליחסי הכוח המגדריים (Straus, Renzetti, 2018; 2015). עם זאת, זרמים מרכזיים בפמיניזם הרדיקלי מדגישים כי אלימות כלפי נשים היא תוצר של מבנים פטריארכליים ושל יחסי כוח איסימטריים בין גברים לנשים, וכי יש לראות בה תופעה חברתית-מבנית ולא רק בעיה אינדיבידואלית (Dutton, 2011).

תפיסה תאורטית זו, ולא נרטיב אחיד, השפיעה לאורך השנים על עיצוב מדיניות ציבורית, חקיקה ופרקטיקות אכיפה במדינות רבות, במיוחד בהקשר של אלימות במשפחה והליכי גירושין. בהשראתה, אומצו גישות של זהירות יתר (precautionary approaches), אשר נועדו להגן על נשים הנתפסות כאוכלוסייה פגיעה, בין היתר באמצעות הענקת אמינות ראשונית לגרסת המתלוננת ונקיטת צעדי הגנה מידיים גם במצבים של תשתית ראייתית חלקית (Mazeh & Widrig, 2016; Harman et al., 2018). במדינות רבות פותחו פרוטוקולים של "זהירות יתר" המורים לטפל בתלונות נשים בחומרה מרבית, להעניק אמינות ראשונית לגרסתן, ולנקוט בצעדים מגנים מידיים גם ללא תשתית ראייתית מלאה (Harman et al., 2018; Stark et al., 2019).

מצב-דברים זה, משקף ומחזק הטייה של אמינות מגדרית שבה קול נשי המדווח על פגיעה, נתפס מראש כבעל תוקף מוסרי גבוה יותר (Harman et al., 2018; Haselschwerdt et al., 2011; Mazeh & Widrig, 2016), ומאיר את המרחב בו נשים עשויות לתפוס את מערכת המשפט ככלי שניתן לנצל באופן אסטרטגי (Meier, 2021; Harman & Lorandos, 2020).

בד-בבד, ראוי להדגיש שגישה זו זכתה וזוכה לביקורת גוברת, בעיקר בכל הנוגע ליכולתה להנציח פגיעה בגברים חפים מפשע, לערער את אמון הציבור במערכת המשפט ולפגוע בנשים שנפגעו באמת. זאת, משום שהיא מעוררת חשדנות כלפי כלל המתלוננות (Yanisky-Ravid, 2020; DeKeseredy, 2021; Webb et al., 2018). התייחסות סלחנית לתלונות שווא עלולה להביא להזנחת נפגעי תלונות שווא ולמנוע פיתוח מנגנונים מקצועיים לאבחון ולזיהוי של תלונות שאינן מבוססות (Webb et al., 2021; Harman & Lorandos, 2021).

לסיכום: פרק זה הציג את המסגרות התאורטיות המרכזיות לניתוח תופעת תלונות השווא בהליכי גירושין. תאוריית התיוג מהווה את עמוד התווך להבנת תהליכי עיצוב הזהות העצמית והתגובה החברתית. תאוריות הבחירה הרציונלית והמתח מסבירות את השיקולים המובילים להגשת התלונה. מנגנוני ההצדקה העצמית מסבירים כיצד נשים מתמודדות עם הפער בין מעשיהן לתפיסתן העצמית. תאוריות הזהות והדיסוננס הקוגניטיבי מאירות את המסע הרגשי שעוברות

הנשים. והפרספקטיבה הפמיניסטית מספקת הקשר להבנת תגובת המערכת המשפטית. תיאוריות אלו יישמשו בסיס לניתוח הממצאים בפרקים הבאים.

2.6 סקירה מחקרית

בדיקה קפדנית של הספרות המחקרית בנושא תלונות השווא, בדגש על הליכי גירושין, חשפה שלושה תחומי-תוכן מרכזיים: (א) היקף התופעה והמניעים האפשריים לתלונות שווא; (ב) השלכות פסיכולוגיות, משפחתיות וחברתיות של תלונות השווא; (ג) מגדר, ניכור הורי והטיות מערכתיות בהערכת תלונות במהלך הליכים משפטיים.

א. היקף התופעה ומניעים לתלונות שווא

הספרות העוסקת בתלונות שווא בהקשר גירושין מבחינה בין הרשעה שאינה מבוססת שהתבררה בדיעבד כטעות משפטית, לבין תלונה שנקבעה ככוזבת על-ידי גורמי חקירה או ערכאות ערעור לאחר פתיחת ההליך, ולכן אינה גוזרת כזב מעצם קיום הרשעה. בהתאם לכך, החוקרים הייל-ג'ראס ועמיתיה (Hail-Jares et al, 2020) עסקו בתיקים שבהם נמצאה קביעה מאוחרת של חפות במסגרת ערעור או בדיקה חקירתית משלימה, ומיפו מצבים שבהם הכזב סווג ככזה מתוך כוונת דיווח זדונית לקידום אינטרס בהליך, ולא מתוך טעות כנה או פערי-תפיסה, ובכך תרמו לדיון על מניעי הגשה ודפוסי סיווג של תלונה כוזבת בתוך הליך משפטי – ולא על עצם ההרשעה עצמה. במקביל, טרוקמה ובאלה (Trocmé & Bala 2005), תיארו כי מתוך 7,672 תיקי משמורת בקנדה, רק 4% עמדו בקריטריונים תאורטיים וחקירתיים המאפשרים סיווג מובהק של תלונת שווא מכוונת, תוך הדגשת ההנחה כי תלונה שלא הוכחה אינה בהכרח שקרית אלא משקפת מגבלת-הוכחה מערכתית.

ניסוחים דומים מצויים גם בספרות הישראלית: מזא"ה ומירון (2015) שהתמקדו בתלונות המוגשות ב"מרכזי הגנה" המשמשות כמסגרות בין-מערכתיות המטפלות בחשד לפגיעה בקטינים תוך שילוב רווחה, חקירה משפטית והערכה טיפולית, וכן בתלונות במסגרת מאבקי משמורת זוגיים, ציינו כי מרבית התלונות שאינן מתבססות בתיק אינן מסווגות תאורטית כשקריות מכוונות, משום שסיווג כזה נעשה רק כאשר קיימת אינדיקציה ברורה לכוונה להטעות. בתוך שדה זה, הרמן ועמיתיו (Harman et al., 2018) תיארו טווח הערכתי של 4%–8% תלונות המסווגות בספרות ככוזבות בהליכי משמורת, כאשר ההבדלים נובעים משימוש בקריטריוני-סיווג תאורטיים שונים ובמתודולוגיות מגוונות, ולכן מוצגים כטווח ולא כמספר יחיד, אך גם כאן בתוך מסגרת של היקפי-הגשה ומניעים ולא כהוכחה להשפעה תוצאתית בתיק.

בהתייחס לתוכן התלונה, ניתן לראות מהספרות כי תלונות שווא נוטות לכלול האשמות בעלות מטען מוסרי גבוה ולגיטימציה מערכתית מהירה, כגון טענות על התעללות מינית או פיזית, ולעיתים שילוב של מספר סוגי-פגיעה יחד, כפי שתיארו דלאם וסילברג (Dallam & Silberg, 2019), בארצות הברית ובראון ועמיתיו (Brown et al., 2001) באוסטרליה, כמאפיין תאורטי של "הגברת משקל סמלי" של התלונה בזירה המשפטית. לצד מאפיינים אלה, הספרות מצביעה על ההערכה כי בסכסוכי משמורת שיעור גבוה של האשמות אינו מגיע לכדי הוכחה קבילה, בעיקר בשל קשיי-ראיות מבניים (Webb et al., Ferguson et al., 2018; Harman & Lorandos, 2021), ולעיתים עצם הדיון התקשורתי והמוסדי במושג "הקורבן" הופך למשאב סמלי-נרטיבי שניתן לאימוץ בעת קונפליקט, אך מבלי שעצם היות התלונה לא-מוכחת יהווה הוכחה לכזב.

לבסוף, ראוי להדגיש שמחקרים ספציפיים על שיעור תלונות שווא בתחום האלימות הזוגית מצומצמים מאוד. בתחום התעללות בילדים במהלך סכסוכי גירושין, נמצא כי שיעור התלונות הכוזבות נמוך יחסית, וכי במקרים רבים ההאשמות הכוזבות מוגשות על ידי אבות ולא על ידי אימהות (Faller, 2005; Trocmé & Bala, 2017).

כל האמור לעיל מצביע על קושי בהערכת שכיחות האשמות השווא ועל מגוון מגבלות מדעיות בהאשמות מגדריות: מחקרים כמותיים בתחום סובלים ממגבלות שיטתיות הכוללות מדגם קטן, ייצוג חלקי של אוכלוסיות מסוימות, תלות בדיווחים עצמיים או בתיעוד משפטי בלבד, וחוסר עקביות בקריטריונים לסיווג תלונה כשווא. מחקרים איכותניים סובלים מקושי בגישה למשפחות במצבי סכסוך, חשש של הורים או ילדים לדווח במדויק, והשפעת התפיסה האישית של החוקרים או המומחים על המסקנות. מכלול מגבלות אלו הינו קריטי נוכח הכרה ששכיחות דיווחי השווא משתנה בהתאם לאופי המחקר, שיטות האיסוף ואג'נדה פוליטית או חברתית כלשהי (Trinder et al., 2017).

עם זאת ולמרות זאת, הספרות המחקרית בנושא תלונות שווא בסכסוכי גירושין, הצליחה לזהות שישה גורמים מרכזיים המספקים קרקע פורייה להתפתחותן (Bala et al., 2024):

1. סכסוכי משמורת בעצימות גבוהה – כאשר אין הסכמה בין ההורים לגבי הסדרי המשמורת,

מתפתחת לעיתים עדות לא מהימנה או פרשנות מוטעית של התנהגויות היומיומיות של

הילד (Trocmé & Bala, 2005; Grattagliano et al., 2014).

2. מאפיינים פסיכולוגיים – מחקרים שונים מצאו קשר בין האשמות שווא לבין ניכור הורי

ומאפייני אישיות מסוימים – למשל ציונים גבוהים במדדי פרנויה והיסטריה (Harman et al., 2023; Ko, 2022; Sharples et al., 2023).

3. רצון לנקמה ושליטה – חלק מהאשמות השווא שימשו כלי להמשך שליטה ופגיעה בבן/בת הזוג לשעבר, גם לאחר סיום הקשר (Clemente et al., 2019; Tucker, 2021).
 4. פרשנות מוטעית של התנהגות – מתחים בין ההורים נמצאו כמגבירים את הנטייה לפרש התנהגויות יומיומיות כהתעללות, גם ללא כוונת זדון (Grattagliano et al., 2014).
 5. היסטוריה של אלימות במשפחה – לעיתים ההאשמות הכוזבות משתלבות עם דפוס מתמשך של שליטה כפייתית ואלימות רגשית (Avieli, 2022).
 6. פגיעות ילדים צעירים – ילדים עם יכולת שפתית מוגבלת עלולים להפיק דיווחים כוזבים כאשר נשאלים שאלות מרמזות מצד הורה או גורמים מקצועיים (Lawson et al., 2024; Katz & Tsur, 2021). במקרים אלו, הדיווחים הכוזבים אינם בהכרח בזדון, אלא נובעים ממגבלות תקשורת, לחצים הוריים או ניסוח שאלות מוטא.
- חשוב להדגיש: נוכחות גורמים אלה מעלה את הסיכון להאשמות שווא אך אינה מעידה בהכרח על כזב. דינמיקות דומות עשויות להתקיים גם במקרים של פגיעה אמיתית. לכן, יש לנקוט בזהירות בבחינת תלונות שווא, ולהסיק מסקנות רק לאחר חקירה מקצועית ומעמיקה של כלל הנסיבות (Deyssel, 2023).

ב. השלכות פסיכולוגיות, משפחתיות ומערכתיות של תלונות שווא

הספרות המתייחסת להשלכות של תלונות שווא בהליכי גירושין אינה מניחה כי כל המתלוננות חוו אלימות או כי האירוע הנדון הוא בהכרח אלים במהותו, ולכן חשוב לדייק כי תלונת שווא בזירת גירושין עשויה לכלול גם טענת אלימות שאינה בהכרח משקפת פגיעה שאכן התרחשה, אלא מתפקדת כסימון סמלי בעל משקל בזירה המשפטית, שבה האשמה מסוג זה נתפסת לעיתים ככזו המחייבת התערבות מהירה מצד המערכת. בהקשר המשפטי, אחד האתגרים התאורטיים שמעלה הספרות הוא הצורך לאזן בין עקרון ההגנה על מתלונני אלימות אמיתיים, לבין מניעת שימוש בסמכות מוסדית כמשאב טקטי בתוך קונפליקט הגירושין, מבלי להניח חפיפה בין "תלונת שווא" לבין "אלימות מוכחת בהכרח" (Brooks & Greenberg, 2020).

המושג "עבירת הכתמה" בספרות מתאר מצב שבו אדם מואשם בעל כורחו בהאשמה הפוגעת בשמו, ולא ביצוע עבירה פלילית בפועל, ולכן במקום הניסוח הקודם – מדויק להבהיר כי המואשם הוא מושא להכתמה, לא מבצעה. הספרות מוסיפה כי מערכות סמכות – משפט ורווחה – עשויות להיתפס כערוץ כוח חלופי, בעיקר בתנאי קונפליקט שבהם אחד הצדדים חווה חוסר יכולת להפעיל סמכות ישירה, מה שעשוי להרחיב את המסגור של המערכת כמרחב שניתן

להשתמש בו כדי לייצר השפעה על הצד השני, גם אם התלונה אינה ראייתית (Harman & Lorandos, 2021).

בהיבט המשפחתי, הספרות מתארת כי לתלונה כוזבת עלולות להתלוות השלכות רגשיות-מערכתיות בתוך התא המשפחתי כגון ערעור מערכת היחסים בין הילד לבין ההורה המואשם, העצמת סערה רגשית וחוסר יציבות בתא המשפחתי והרחבת הקונפליקט מעבר לבירור העובדות (Burnett, Hoyle & Speechley, 2017), אולם ההשלכה המרכזית אינה עצם התוצאה של ההליך, אלא הפגיעה בתהליך עצמו, באמון בין הצדדים ובמערך המשפחתי. במישור הנפשי של המואשמים, הספרות מתארת תגובה למציאות של האשמה שגויה, הכוללת מצבי דחק מתמשכים כגון דיכאון, חרדה, חוויית השפלה, טראומה, פגיעה בזוהר, פגיעה תעסוקתית וחברתית ולעיתים הידרדרות חמורה ביכולת לתפקד בסביבה הבין-אישית והמקצועית (Brooks & Greenberg, 2019, 2020; Sullivan & Gabbidon, 2019), כשהדגש התאורטי הוא כי עצם ההאשמה, ולא רק אימותה, מהווה פגיעה בעלת השלכות.

בארנט ועמיתיו (Burnett et al, 2017) ציינו כי הפגיעה מוחמרת במצבים שבהם הרשויות נתפסות כמי שאינן מבחינות בין טעות סובייקטיבית לבין האשמה מניפולטיבית, מה שמייצר דינמיקה של דחק וספקנות מתמשכת כלפי המערכת. בהתייחס לדו"ח הצללים, מדויק להבהיר כי האזכור של Hacker (2016) אינו מקור הדו"ח עצמו, אלא ניתוח אקדמי מאוחר יותר שהתייחס אליו, ותיאר כיצד תפיסות מגדריות עלולות להיות מוסברות תאורטית בתוך שיח משפטי-מוסדי המייצר חוויית אי-שוויון בזירת דיני המשפחה בישראל (Hacker, 2016), ולכן יש להימנע מניסוח המייצר סתירה כרונולוגית.

דו"ח צללים שהוגש בשנת 2011 לוועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (CESCR) בהקשר לישראל ציין כי קיימת תפיסה של אפליה נגד גברים במערכת המשפט ובגופים המנהליים במדינה, אשר עלולה ליצור עיוותים במערכת דיני המשפחה (Hacker, 2016). הדוח תיאר מקרים בהם גברים חווים קיפוח או חוסר יחס שווה במסגרת הליכי גירושין, הכוללים הגבלות על זכויותיהם במשמורת והסדרי ראייה, ולעיתים אף פגיעה במצבם הכלכלי והאישי. בנוסף, הדוח ציין כי כ-200 גברים בישראל מתאבדים מדי שנה וחלקם, כתוצאה מהלחץ הנפשי והקושי בהתמודדות עם סכסוכי גירושין מורכבים (Hacker, 2016).

במישור המשפחתי, תלונות שווא עלולות להביא לניתוק מיידי בין הורה לילדיו, הגבלות על הסדרי ראייה, יצירת מתיחות עם בני משפחה מורחבת, ולעיתים אף לפירוק קשרים משפחתיים. מצבים אלה עלולים להחריף את הסכסוך בין בני הזוג, לפגוע בילדים ולהעמיק את השבר הרגשי במשפחה (Haselschwerdt et al., 2011).

במישור המערכתי, תלונות שווא עלולות לגרום לעומס נוסף על מערכת האכיפה והמשפט, ולהוביל לבזבוז משאבים ציבוריים יקרים (Mazeh & Widrig, 2016; Trinder et al., 2017). כוחות משטרה, פרקליטות ובתי משפט נאלצים להקדיש זמן וכוח אדם לבדיקת תלונות חסרות בסיס, במקום להתמקד בפשיעה אמיתית. בנוסף, חשיפה למקרים חוזרים של תלונות כוזבות עלולה לפגוע באמינותן של תלונות אמיתיות, כאשר אנשי מקצוע מפתחים ציניות מקצועית וחשדנות מוגזמת כלפי כלל התלונות, מה שעלול לפגוע בקורבנות אמיתיים (Brooks & ., 2017; Greenberg, 2020; Burnett et al).

2.7 ניכור הורי, מגדר והטיות שיפוטיות

ניכור הורי מוגדר כתופעה שבה אחד ההורים פועל לערעור או לשלילת הקשר הרגשי בין הילד לבין ההורה השני, עד כדי פגיעה בדמות ההורה המנוכר וביחסי ההתקשרות עמו (Harman et al., 2018). לפי החוקרות, מדובר בדפוס שבו הילד מגויס לקואליציה רגשית נגד אחד ההורים, בין אם באופן מודע או סמוי, ולא רק בקונפליקט תקשורתי טבעי בתוך המשפחה (Harman et al., 2018). ניכור מעין זה נתפס לעתים שכיחות כצורה של אלימות רגשית, והוא בעל השלכות נפשיות ורגשיות חמורות על הילד וההורה המנוכר הכוללות תסמינים פוסט-טראומטיים, רגשות אשם ובלבול זהות (Bala et al., 2024; Feresin, 2020; Harman et al., 2018). ניכור הורי במסגרת הליכי גירושין, עלול להיגרם כתוצאה ממאבקים משפטיים מורכבים, תלונות שווא או שאחד ההורים משתמש באסטרטגיה במטרה למנוע קשר בין הילד להורה השני (Brown et al., 2020; Meier, 2001).

בהליכי גירושין, הניכור ההורי עשוי להיות מושפע ולעיתים אף מואץ כתוצאה מהאופן שבו טענות הוריות וסיכונים נבדקים ומפורשים בתוך המערכת המשפטית. מחקרים מראים כי בסכסוכי משמורת, מגדר ההורה עשוי להשפיע על הערכת טענות המופנות אליו או מטעמו. הרדסטי ועמיתיה (Hardesty et al., 2015) מצאו כי כאשר אב הוא הצד שכלפיו מופנית תלונה על מסוכנות או פגיעה הורית, ישנה נטייה מערכתית להפנותו לבדיקות מחמירות או להגביל זמנית את הקשר, גם במקרים שבהם אין ביסוס ראיתי מספק. הרמן ולורנדוס (Harman & Lorandos, 2021) הראו כי היעדר כלים פורנזיים-קליניים מספקים לצד הסתמכות על סכמות מגדריות בלתי-מפורשות, עלולים להוביל להערכת טענות הוריות דרך תבניות מוקדמות של סיכון מגדרי – מה שמשפיע על מסלול ההחלטות המשפטיות ועל דפוסי הקשר ההורי כבר בשלביו הראשוניים של ההליך.

המחקר מציג ממצאים מעורבים בהקשר של הטיות מגדריות: לצד מחקרים המצביעים על תת-זיהוי של אלימות וסיכון כאשר נשים מדווחות עליהן, באופן הפוגע בנשים ובילדים (2019), (Haselschwerdt et al., 2011; Stark et al.), אחרים מדגישים שנשים נתפסות לעתים במערכת המשפט כהורה בטוח כברירת-מחדל, מה שמפחית את הדרישה לבחינה מעמיקה של ההאשמות המופנות כלפי האב – גם כאשר הן אינן מבוססות (Hacker, 2016; Mazeh & Widrig, 2016). פערים אלה מדגישים כי המגדר כשלעצמו אינו הגורם לניכור, אלא גורם שמערכת המשפט עלולה לפרש דרכו טענות הוריות, ובכך להשפיע בעקיפין על התמריצים בתוך ההליך ועל ההחרפה האפשרית של קונפליקטים משפחתיים, לרבות ניכור הורי.

תלונות שווא או הטיות בבדיקתן אינן נשאות רק במישור המשפטי-פורמלי, אלא משפיעות גם על יחסי ההורים עם מערכות חיצוניות במהלך ההליך ולאחריו. נמצא כי כאשר תהליכי הבדיקה נתפסים כבלתי-שוויוניים או ככאלו המושפעים מסכמות מוקדמות, גורמי האמון בין הורים לבין רשויות – כגון גורמי רווחה, הערכת סיכונים ומערכות אכיפה – נפגעים, מה שמוביל לירידה בנכונות לשיתוף-פעולה ולהצגת מידע מלא ומהימן לגורמי סמכות (Rhoades & Boyd, 2004; Rumney & McCartan, 2017). רומני ומקארטן (Rumney & McCartan, 2017) מדגישים כי במצבים אלה נוצרת חשדנות מערכתית וציבורית שמחלחלת גם לתוך התא המשפחתי, מקשה על זיהוי מצבי סיכון אמיתיים, ומעמיקה עוד יותר קונפליקטים תוך פגיעה בתחושת הביטחון של נפגעים אמיתיים.

על רקע האתגרים הללו, הספרות מציעה שימוש בהערכה מקצועית רב-תחומית הכוללת ניתוח אמינות הטענות, הערכת סיכון לקשר ההורי-ילדי ובחינת מנגנוני הניכור, במטרה לשפר את הדיוק בזיהוי מצבי פגיעה אמיתיים ולצמצם פגיעה במואשמים חפים-מפשע ובקורבנות אמת (Hardesty et al., 2020; Mazeh, 2016; Meier, 2020).

מטרות המחקר

הספרות המחקרית בתחום תלונות השווא בהליכי גירושין הנה כמותית בעיקרה ומוגבלת, רובה ככולה, לבחינת שכיחות התופעה הקשורה לסכסוך הנובע מהסדרי המשמורת (Meier, 2020; Trocmé & Bala, 2018; O'Donohue et al., 2005). בחינה דקדקנית של ספרות זו, מצביעה על התעלמות מחקרית מנשים שהגישו תלונות שווא בהליכי גירושין ובהבנת מניעיהן, תפיסותיהן המשפטיות או חברתיות, הצדקותיהן להגשת תלונות אלו והשפעותיהן החברתיות והאישיות של הגשות אלו עליהן. עניינו של המחקר המוצע, לבחון באופן איכותני את חוויותיהן ותפיסותיהן של נשים שהגישו תלונות שווא נגד בני זוגן, ולנתח את הקשרים בין חוויות עבר, לחצים

סביבתיים ומסגרות נורמטיביות לבין קבלת ההחלטה להגיש תלונה כוזבת. בהתאם, ובאופן יותר ספציפי, המחקר שואל ארבע שאלות מרכזיות:

1. מהם המניעים המרכזיים המובילים נשים להגיש תלונות שווא נגד בני זוגן?
2. כיצד נשים אלו מצדיקות את מעשיהן - בעיניהן ובפני סביבתן?
3. מה תפקידם של לחצים חיצוניים (משפטיים, משפחתיים, חברתיים) בתהליך קבלת ההחלטה להגיש תלונת שווא?
4. כיצד תופסות הנשים המגישות תלונות שווא את יחס המערכת המשפטית והחברתית כלפיהן לאחר הגשת התלונה?

3. מתודולוגיה

3.1 שיטת המחקר

מחקר זה נערך על-בסיס עקרונות הגישה האיכותנית-נרטיבית, הממוקדת בחקר סיפורי חיים וחוויות סובייקטיביות של נחקרים/ות לשם הבנת המשמעויות הסובייקטיביות שהם/הן נותנים/ות לחוויה (Creswell, 2007). שיטה זו מתאימה לחקר תופעות מורכבות הקשורות לזהות, חוויות רגשיות והשפעות חברתיות, ומאפשרת הקשבה לקול הנשים ולהציג את נקודת מבטן לצד פרשנות החוקרת (Urquhart, 2022).

3.2 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת 11 נשים בגילאי 30–55, שהודו או שזוהו בפסקי דין כמגישות תלונות שווא נגד בני זוגן בשבע השנים האחרונות, בעת הליכי גירושין. הבחירה בטווח גילאים ובטווח זמן זה נועדה להבטיח בשלות רגשית וזיכרון מהימן של החוויות, ולאפשר ניתוח מעמיק בהקשר חברתי-משפטי מוגדר (Smith, 2015). המשתתפות מגוונות במצבן המשפחתי, במספר הילדים, ברקע התעסוקתי ובנסיבות הגירושין (ראו טבלה מספר 1).

טבלה מספר 1: הרקע האישי, המשפחתי והתעסוקתי של הנשים שלקחו חלק במחקר זה

סודר	מרואינת	גיל	מצב משפחתי	מספר ילדים	עיסוק
1.	מרואינת א'	35	נשואה	2 ילדים	עורכת דין
2.	מרואינת ב'	55	גרשה	6 ילדים	עובדת עירייה
3.	מרואינת ג'	48	גרשה	3 ילדים	חוקרת משטרתית
4.	מרואינת ד'	47	ידועה בציבור	4 ילדים	רואת חשבון
5.	מרואינת ה'	32	גרשה	ללא ילדים	סייעת בגן ילדים בחינוך המיוחד
6.	מרואינת ו'	42	נשואה	2 ילדים	מנהלת מחלקה בבית חולים
7.	מרואינת ז'	30	גרשה	2 ילדים	יוצרת תוכן ומדיה
8.	מרואינת ח'	34	גרשה	ללא ילדים	צלמת
9.	מרואינת ט'	44	נשואה	4 ילדים	בהווה - אימא במשרה מלאה; בעברה - מזכירה בחנות כלי בית
10.	מרואינת י'	40	גרשה	2 ילדים	מזכירה בבית ספר יסודי
11.	מרואינת י"א	45	גרשה	2 ילדים	מטפלת בקשישים

3.3 כלי המחקר

במחקר זה נעשה שימוש בראיונות עומק חצי-מובנים (Adams, 2015). ראיונות מעין אלה מאפשרים חקר מעמיק של עמדות, תחושות ונרטיבים אישיים בשילוב שאלות מנחות וגמישות לשיח פתוח (Kallio et al., 2016). כלי זה נמצא מתאים במיוחד למחקרים פמיניסטיים או נרטיביים, המבקשים להאיר קולות מושקעים ולתת מקום לפרספקטיבה סובייקטיבית של המשתתפות בהם (Hesse-Biber, 2017).

מדריך הריאיון כלל סדרה של שאלות מובנות מראש (ראו נספח א') שהוצגו לכל המרואיינות, תוך שמירה על גמישות המאפשרת למרואיינות לפתח את סיפורן בדרך האישית להן. השאלות המנחות התמקדו ברקע לתלונה, בתחושות שחשו הנשים במהלך ההליך המשפטי, ביחס שנחוה מצדן מהמשטרה ומבתי המשפט, ובתובנות, בדיעבד, על משמעות המעשה. המשך השאלות שנשאלו במהלך הריאיון היה נגזרת של התשובות שהתקבלו, כך שהריאיון התפתח באופן דינמי בהתאם לנרטיב האישי של כל מרואיינת. הראיונות נערכו במועד ובמקום שבחרו משתתפות המחקר, במטרה ליצור אווירה בטוחה ונוחה לשיתוף.

3.4 הליך המחקר

גיוס משתתפות המחקר ואיסוף הנתונים התבצעו בשני מישורים משלימים: (א) ראיונות עומק חצי-מובנים, שהתקיימו עם 11 נשים שהגישו תלונות שווא כלפי בני זוגן במהלך הליכי גירושין. המרואיינות גויסו באמצעות פרסום מודעות בקבוצות פייסבוק רלוונטיות (כגון "גרושים ביחד", "גרושים גרושות", "סקסימאמא"), ובאמצעות פנייה לארגונים ומסגרות תמיכה בנשים גרושות, כגון נעמ"ת.

המחקר עמד בכללי האתיקה המקובלים בחקר איכותני. טרם ביצוע הראיונות, כל אחת מהמרואיינות חתמה על טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר, טופס שכלל את הצגת מטרות המחקר, פירוט אופי ההשתתפות, מספר הפגישות ואופי השאלות, הבטחת סודיות ואנונימיות מלאה, הדגשת הזכות לפרוש מהמחקר בכל שלב ללא השלכות, הסבר לגבי הקלטת הראיונות ושימוש בנתונים לצורכי המחקר בלבד.

הראיונות התבצעו במקום ניטרלי, ציבורי ושקט, ובזמנים הנוחים למשתתפות. ההקלטות נשמרו בקובץ מוצפן, אליו גישה בלעדית לחוקרת. הנתונים עובדו ונותחו מבלי לחשוף את זהות המשתתפות, תוך הקפדה על עקרון "מינימום המידע הנדרש".

3.5 שיטת הניתוח

הראיונות הוקלטו באישור המרואיינות, תומללו, ונתחו בשיטת ניתוח תמטי (Thematic Analysis), זאת, במטרה לזהות דפוסים חוזרים ונושאים עיקריים בנרטיבים שנמסרו. באופן ספציפי, הניתוח התבצע בשישה שלבים:

שלב ראשון – היכרות עם הנתונים: קריאה מעמיקה ומשוקעת של כל התמלולים ופסקי הדין, תוך רישום רשמים ראשוניים והתרשמות כללית מהחומר.

שלב שני – קידוד ראשוני: זיהוי וסימון של יחידות משמעות בכל ראיון, באמצעות קידוד פתוח המאפשר לתמות להתגלות מתוך הנתונים עצמם ללא הנחות מוקדמות.

שלב שלישי – חיפוש תמות: איסוף הקודים הקשורים זה לזה וארגונם לתמות פוטנציאליות, תוך זיהוי דפוסים חוזרים ונושאים משותפים בין המרואיינות.

שלב רביעי – סקירה ועידון של התמות: בחינה מחדש של התמות שזוהו, בדיקת התאמתן לקודים ולנתונים הגולמיים, ועידון ההגדרות והשמות של כל תמה.

שלב חמישי – הגדרה ומתן שם לתמות: יצירת תיאור מקיף ומדויק לכל תמה, הכולל את המשמעות שלה, את הממדים השונים שלה, ואת הקשר שלה לשאלת המחקר.

שלב שישי – כתיבת הממצאים: הצגת התמות באופן סדור וברור, תוך המחשה באמצעות ציטוטים נבחרים מדברי המרואיינות, וקישור לספרות המחקרית הרלוונטית.

הניתוח התבצע בגישה רפלקטיבית, מתוך הבנה כי פרשנות הנתונים מושפעת גם מנקודת המבט של החוקרת. לכן נשמר תיעוד שקוף של שלבי הניתוח, נבחנה עקביות בין פרשנויות, ונעשה ניסיון לצמצם הטיות אישיות באמצעות בדיקה חוזרת של הנתונים אל מול המקורות (Nowell et al., 2017).

3.6 שיקולים אתיים

המחקר קיבל אישור מוועדת האתיקה של המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר אילן. כל משתתפות המחקר קיבלו מידע מפורט אודותיו, על זכותן להפסיק את השתתפותן בכל שלב, ועל האמצעים שננקטו לשמירה על אנונימיות וסודיות מלאה. המרואיינות, כאמור לעיל, חתמו על טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר, ונמסר להן שהנתונים שיאספו מהן במהלך המחקר יישמרו באופן מוצפן וישמשו למטרות מחקריות בלבד. לאור רגישות הנושא והפוטנציאל למצוקה רגשית, המשתתפות קיבלו מידע על אפשרויות לקבלת תמיכה פסיכולוגית במידת הצורך. המידע כלל פרטי התקשרות של קו סיוע ער"ן (2011), שירותי הייעוץ והתמיכה של משרד הרווחה והביטחון החברתי, ומרכזי סיוע לנשים במצבי משבר. בנוסף, המרואיינות הודיעו שבאפשרותן לפנות לחוקרת בכל שלב לצורך הפניה לשירותי תמיכה נוספים.

בנוסף, החוקרת הקפידה על יצירת אווירה של כבוד ואמפתיה במהלך הראיונות. החוקרת הבהירה למרואיינות שכוונת המחקר היא הבנת חוויתן והגורמים שהובילו אותן להגשת התלונה, ללא כל נימה ביקורתית או שיפוטית. גישה זו אפשרה למרואיינות להרגיש בנוח לשתף את סיפורן בכנות, גם כאשר מדובר בהיבטים קשים או מביכים.

3.7 רפלקסיביות

כחוקרת העוסקת בתחום המשפט והקרימינולוגיה, הייתי מודעת לאורך כל תהליך המחקר להשפעה הפוטנציאלית של עמדותיי בתחום, ערכיי אישיים וניסיוני המקצועי כעורכת דין לענייני משפחה, על ניהול הראיונות ועל תהליך הניתוח של הממצאים. במהלך הראיונות חוויתי מגוון רחב של רגשות: תחושת אי-נוחות נוכח הודאות כנות בהגשת תלונות כוזבות, אמפתיה כלפי מצוקתן הרגשית של המרואיינות, וכעס כלפי הפגיעה בבני הזוג ובילדים. לעיתים התקשיתי להפריד בין תפקידי כאשת מחקר ניטרלית לבין רגשותיי האישיים, במיוחד במקרים בהם המרואיינות תיארו פגיעה מכוונת בבני זוגן או אדישות לסבל הילדים.

על מנת לשמור על אובייקטיביות ולמזער את ההשפעות הנ"ל על ניתוח הממצאים, נקטתי במספר אמצעים: (א) הקפדתי על ניסוח שאלות ניטרליות ופתוחות, תוך הימנעות משאלות מנחות או מביעות שיפוט. (ב) תיעדתי ביומן מחקר את רגשותיי, מחשבותיי ותגובותיי במהלך וזמן קצר לאחר כל ראיון, במטרה להיות מודעת להן ולמנוע מהן להשפיע על הניתוח. (ג) התייעצתי עם חברי סגל וקולגות במהלך תהליך הניתוח, במטרה לקבל פרספקטיבה חיצונית ולאזן את הפרשנות שלי. (ד) במהלך ניתוח הממצאים, חיפשתי, במודע, גם קולות וחוויות שאינם תואמים את הציפיות או ההנחות שלי, כדי להבטיח שהממצאים משקפים את מגוון הנרטיבים ולא רק את התפיסה שלי. תהליך הרפלקסיביות הפך למרכיב מהותי במחקר, שכן הוא אפשר לי להכיר בהשפעתי על המחקר ולפעול באופן שמבטיח שהממצאים משקפים את קולן של המרואיינות ולא את עמדותיי האישיות. המודעות לכך שאני מייצגת פרספקטיבה מסוימת סייעה לי לשמור על עמדה ביקורתית ומודעת לאורך כל שלבי המחקר.

4. ממצאים

פרק זה מציג את עיקרי הממצאים שעלו מתוך ניתוח הראיונות עם הנשים. הממצאים מאורגנים סביב חמש קטגוריות-תוכן מרכזיות: (א) גורמים ומניעים להגשת תלונות כוזבות במהלך הליכי גירושין; (ב) חוויית ההתמודדות עם מערכות אכיפת החוק והמשפט; (ג) השלכות רגשיות וחברתיות של התיוג כ"מתלוננת שווא"; (ד) תגובות הסביבה הקרובה והשפעתן על תפיסה

עצמית; (ה) רפלקציה רטרואקטיבית – בין חרטה להצדקה עצמית. דרך דבריהן של המרואיינות מתגלה תמונה רב-שכבתית המשלבת חוויות של כוח ושליטה לצד כאב, חרטה ולעיתים הצדקה עצמית, תוך שהן מתמודדות עם התיוג החברתי והמשפטי שנוצר בעקבות חשיפת תלונותיהן כתלונות שווא.

4.1 גורמים ומניעים להגשת תלונות כוזבות במהלך הליכי גירושין

חלק מהותי מחוויית הגירושין של המרואיינות התאפיין בפער דרמטי בין הציפיות הראשוניות לבין המציאות הקשה שהתעוררה בהליך המשפטי. ההתנגשות בין הציפייה לתהליך פשוט ומהיר לבין המציאות המורכבת של ההוכחות, חוות הדעת של המומחים והעלויות הכספיות של ההליך, הובילה את חלקן לחפש, ולמצוא, דרכים לקיצור ההליך ולהשגת יתרון מיידי. התנגשות זו, בשילוב ההנחה שמערכת המשפט נוטה לטובתן של נשים בהליכי גירושין, הניעו את אותן נשים לשקול הגשה של תלונה כוזבת, ככלי אסטרטגי.

ציפיתי שייגמר מהר אבל זה ממש נגרר והסלים, ולא היה מצב שמישהו מאתנו יחזור בו מהטענות שלו, אמתיות או לא. התבצרנו ממש בעמדות שלנו עד הסוף המר מה שנקרא. היות אני יודעת להגיש בהתחלה ציפיתי שפשוט יקבלו את כל הטענות שלי, ברגע שהתחילו לבדוק כל דבר ואמרו לי שצריך להוכיח, זה כבר הסלים ממש (מרואיינת ב').

בהמשך היא ציינה כי היא רצתה להקדים את בעלה בהגשת בקשה לגירושים ובגלל פגרה של מערכת המשפט היא חששה שזה יבוא לרעתה:

אצלנו בקהילה הכול עובר, ואני יודעת שיש דבר כזה מרוץ מי פונה לאיזה בית משפט קודם. אז מיהרתי אני לפנות לבית משפט. בכוונה לא הלכתי לבית הדין הרבני כי שם הם יותר מאוזנים. בבתי משפט זה ידוע שהכול יותר רגוע לאישה והיא יכולה להוציא יותר או במקסימום, לא להפסיד הרבה. בית המשפט היה בחופש, אמרו לי רק דברים דחופים, ואני הייתי בלחץ לפתוח משהו אז אמרתי שזה דחוף, שאני חוששת שהוא פגע בילד הקטן. הוא היה אז בן שנתיים וקצת אז מי יבדוק? אין איך לבדוק, ומי ייקח סיכון עם ילד?

ג', מתוך מניע של השגת יתרון משפטי, בחרה להציג תלונת שווא המעידה, לכאורה, על היותה קורבן כנפגעות אלימות.

הייתי בטוחה כשוטרת, כאישה, שמבחינתי הכול יילך חלק. מאחר וכבר ספגתי אלימות מבעלי הראשון, אני גם יודעת איך הכול נראה ומה שואלים ובקלות אפשר לסיים את זה. אז זהו, שלא. ממש לא. זה היה הליך ארוך ומתיש אבל תמיד ידי הייתה על העליונה, בהיותי אישה, כביכול

מוחלשת, בסוף כבר התייאשתי והתיק נסגר מחוסר מעש אחרי שלוש שנים שנגרנו ממומחה למומחה. הרבה יותר קל לנהל הליך משפטי ממקום של אישה שנפגעה (מרואיינת ג').

חלק מהנשים ציינו שלתפיסתן ושלחוויתן, המערכת המשפטית, בהליכי גירושין, מוטה מגדרית, ומעניקה יתרון לנשים ומשום כך זה לגיטימי לעשות שימוש בכלים שנתפסו כזמינים וכיעילים להשגת יתרון, ובהם גם שימוש בתלונות שווא. שימוש מעין זה, להבנתן, מחזק את עמדתן בהליך, משפיע על ההחלטות בנושאי המשמורת והמפגשים עם הילדים ומייצר לחץ על בן הזוג.

ציפיתי שכולם יקבלו את מה שאני אומרת בלי שאלות וזה בדיוק מה שקרה. האמת נדהמתי עד כמה זה היה קל (מרואיינת י').

”... בבתי משפט זה ידוע שהכול יותר רגוע לאישה (מרואיינת ב').

דבר ראשון שהילד יגדל איתי. ואם הילד רוב הזמן איתי, אז אני זכאית ליותר מזונות... הרבה יותר קל לנהל הליך משפטי ממקום של אישה שנפגעה (מרואיינת ג').

מניע מרכזי נוסף בהגשת תלונות שווא בהליכי גירושין הוא מניע כלכלי. רבות מהנשים סיפרו שראו בתלונה דרך מהירה להשגת יתרונות מידיים במאבק על הבית, המשאבים והמשמורת על הילדים:

ואמרתי יש לנו בית ורכוש, תודה לאל שלא היו ילדים כי אז זה היה מסובך יותר. אז אני אפגע לו ברכוש (מרואיינת ה').

אחרי אותן שיחות עם אנשים ”טובים”, הלכתי לבכות לחברה שהוא רוצה להתגרש. אמרה לי אין בעיה, תגרשי ממנו לא מהרכוש, זה שלך ומגיע לך, הוא גבר הוא יסתדר בשנייה אבל לך יהיה יותר קשה, אז תוציאי כל מה שאפשר.... קודם כל מרחיקים אותו לכמה ימים, עכשיו תתחילי לירות את החצים... הוא יילחץ, ואת תהיי על העליונה (מרואיינת ד').

רציתי להוציא אותו מהבית ולנסות להוציא כל מה שאפשר כולל הילדים בשביל שישלם מזונות. הם היו קטנים אז בהכרח יהיו איתי והוא זה שהיה משלם על הכול בבית אז שימשיך (מרואיינת ו').

בגדול מה שרציתי זה לדחוק אותו לפינה להוציא ממנו כמה שיותר לפני שישרוף את הכסף שלנו לעורכי דין שלו. הוא גם התחיל להעלים כספים אז הייתי חייבת לנטרל אותו ובדרך הכי יעילה ומהירה וזו הייתה האופציה. זה עבד (מרואיינת י"א).

לצד גורמי ההנעה הנ"ל, חלק מהנשים הצביעו על מרכיב הנקם כגורם מוטיבציוני להגשת תלונת שווא. הרגש הפגוע, תחושת הבגידה או העזיבה והצורך להכאיב לבני הזוג כפי שהן נפגעו מהם, הובילו נשים רבות להגיש תלונת שווא :

בפייסבוק יש מלא קבוצות נשים שפורקות, ולא מעט מהן תמיד מחפשות תשובות מאחרות, מה לעשות במצב שהן גילו בגידה. חלק מהתגובות תמיד מעודדות נקמה וואלה? הרגשתי שזה המקום שלי, אני רוצה לנקום.... הדרך להוציא אותו מעכשיו לעכשיו בלי בכלל לשאול אותו היא ללכת להתלונן במשטרה על אלימות (מרואיינת ה').

הייתי חייבת לעשות משהו שידי תהיה על העליונה, אז עלה לי הרעיון השטני ביותר, להאשים אותו שפגע בי פיזית... זה נותן את הזמן לתכנן מהלכים (מרואיינת ז').

נקמה אולי... רצון להכאיב כמו שכואב לי (מרואיינת ח').

החמוד לא חיכה לפחות ללידה, לא. הוא התחיל ליהנות מהחיים עם אחרות ב- אהלן-אהלן, ניהל שיחות כרווק עם אחרות לידי כאילו אני אחותו. אמר להם שהוא מתגרש בטוב והנה אני לידו ומפרגנת פשוט בגלל שאני בהריון. את מבינה? גם הוציא את עצמו נסיד גם נהנה כאילו כבר התגרש וגם אני שם נפוחה מהריון שלו, זה אמיתי? אמרתי לעצמי ככה? אין בעיה. ואז התחיל הבלגן. המניע? כסף ונקמה (מרואיינת ט').

בקונטקסט זה, חלק מהמרואיינות סיפרו שהגיבו באופן נקמני כנגזרת של התנהלות בני-זוגן בחייהם האישיים או בתיק הגירושין :

ברגע שגיליתי שהוא מתחתן שוב... האינטרס שלי היה שהוא את הילדים לא יראה יותר (מרואיינת י').

כשהוא בחר לקחת את עורכי הדין הכי כבדים ויקרים בתחום... מה שרציתי זה לדחוק אותו לפינה להוציא ממנו כמה שיותר (מרואיינת י"א).

מעניין לציין, בהקשר זה, שאחת המרואיינות, לא ראתה בתלונתה שקר מוחלט, אלא התייחסה אליה באופן אמביוולנטי, כך שהטענה על פגיעה פיזית מצד בעליהן נבעה מתחושה סובייקטיבית של פגיעה רגשית ונמסרה ללא כוונה מודעת לשקר.

קשה לי לקרוא לזה תלונת שווא באופן חד משמעי, כי באותו רגע באמת הרגשתי שהוא פוגע בי. הייתי במצב רגשי סוער, מבולבלת, כועסת, וגם פגועה (מרואיינת א').

4.2 חוויית ההתמודדות עם מערכות אכיפת החוק והמשפט לאחר חשיפת תלונת השווא

המפגש עם המשטרה תואר על-ידי רבות מהמראיינות כחווייה מורכבת ומרובת פנים. מצד אחד, רבות מהן זכו לאזון קשבת, תמיכה מיידית ולעיתים - הרחקה מיידית של בן הזוג מהבית גם במקרים בהם לא נמצאה תשתית ראייתית מספקת לתלונה; מצד שני, חלק מהן חוו תגובות של אדישות וחשדנות.

ביחס לתגובות התומכות, המראיינות התייחסו להגנה (המובנית) שניתנה להן (כנשים) על-ידי מערכת אכיפת החוק:

הרחיקו אותן מהבית, זה אומר הכול לא? זה מה שרציתי (מראיינת ו').

וואו, קיבלו כל מה שאמרתי בגדר קדוש. לא היה וויכוח איתי בכלל. זה ממש הרגיש שכל מי שהיה סביבי החל מהחוקרת במשטרה ועד העו"ס, פרו-נשים מובהקות. כולם פשוט הלכו איתי וכאילו באו לגונן עליי ולחזק אותי (מראיינת ח').

בהמשך כש ו' ו-ח' נשאלו לגבי אופן תגובתה של מערכת המשפט לתלונות השווא שהגישו, הן שיתפו:

לא התייחסו בכלל. עורכי הדין שלנו דיברו בניהם וחתמנו על הסכם. מצד אחד הוצאתי כל מה שאפשר בזכות זה שהסיפור התחיל בתלונה והוא הורחק, מצד שני בית משפט לא נתן יותר מידי במה לתלונה שלי או אם הייתה בכלל אמיתית.

פה דווקא היה הפוך, בית משפט היה אדיש. כאילו ידע שאין בסיס אבל לא התרגש מזה יותר מידי. פשוט אמרו לנו שנשכים שלא נתקרב אחד לשנייה וזהו. ואת ההליך הרכושי על הבית הוא כבר מיהר לסגור כי הוא היה מחוץ לבית. אז סך הכול זה שירת את המטרה בלי נזקים.

לחילופין, חלק ממשתתפות המחקר סיפרו על תגובות אדישות וחשדניות מצד מערכות אכפת החוק:

חשדנות. ממש הרגיש לי שגם הרווחה וגם המשטרה הבינו שאני מתלוננת כחלק מאסטרטגיה של הליך משפטי, גם הייתי מיוצגת אז בכלל זה ברור. אבל הם פשוט עשו את העבודה שלהם בלהעביר הלאה. החוקרת אמרה לי שאני לא נראית מפוחדת כמו שאני מספרת והתעצבנתי עליה, הרגיש לי שכאישה היא צריכה לגבות אותי לא משנה מה. אחר כך בתוך ההליך המשפטי עצמו העו"ס אמרה לי שלא צריך לחפש לריב על כל דבר. במילים אחרות בעצם אמרה לי שהיא יודעת שאין אלימות ואין כלום ואני רק מנסה להשיג יתרון משפטי. לדעתי היא גם אמרה את זה לבית המשפט כי היה

שם איזה דוח חסוי שלא נחשפו אליו אבל מאותו רגע כאילו בית משפט התחיל ללחוץ להסכמות בלי הוצאות. (מרואיינת ז').

כשהתברר שאין תשתית ראייתית, היחס הפך להיות קר ומרוחק (מרואיינת א').

המשטרה – כלום; אדישות. כאילו, הם רואים את זה כל יום, כל היום. אבל הרחיקו אותו וזהו. אחרי זה בהליך המשפטי כבר היה אפשר להרגיש שלא מתרגשים ממני כי אין בסיס למה שהתלוננתי עליו ולי זה הרגיש שהעו"ס ממש נכנסה בי בעמדה שלה. שאני רואה רק את הצרכים שלי ולא של הילדים. בת'כלס, היא צדקה, אבל באותו רגע זה עצבן אותי ואז המשכתי בקו המתנקם למרות שידעתי שזה לא יביא טוב (מרואיינת ד').

מספר נשים בחרו להתמקד, כמעט באופן בלבדי, ביחסה של מערכת המשפט, וסיפרו על מערכת פרקטית השואפת לסיום מהיר של ההליכים, גם במקרים בהם התלונה מתגלה כחסרת ביסוס. לדידן, במרבית המקרים, בית המשפט לא מייחס משמעות עונשית או מוסרית לתלונת השווא, ומעדיף אחת משתיים: להגיע להסכמות בין הצדדים או להפחית את האמון כלפיהן

היא לא הגיעה לידיעה, אבל לא נראה שמערכת המשפט ייחסה לזה חשיבות. פשוט ברגע שהוא כבר יצא מהבית אז בית המשפט הציע שהוא פשוט לא יחזור להתגורר שם (מרואיינת ה')

אבל בהמשך עם הדוחות של העו"ס, והאפוטרופוס לדין שבית המשפט מינה, היא הייתה אחראית להביא את העמדות של הילדים לשופטת, היא עשתה את זה חסוי אין לי מושג מה היה שם, אבל ראית שמאותו רגע לא רק שלא ממהרים להאמין לי, גם שולחים אותי לכל בדיקה ששלחו אותו. נגיד אם זה עכשיו הערכת מסוגלות הורית או מסוכנות, במקום לשלוח רק אותו שלחו את שנינו. ועדיין, בתור אישה את מרגישה שיותר עדינים אתך וזה מאפשר לך לעשות דברים שהם לא הכי כשירים (מרואיינת ב')

אמרו שלא היה בסיס לחששות שלי ושלחו את שנינו לתיאום הורי (מרואיינת ד')

לסיכום קטגוריה זו, נדמה שבכל הנוגע למערכת אכיפת החוק (המשטרה), התמונה שעלתה מדברי המרואיינות הייתה דו-ערכית: מצד אחד, המשטרה נטתה לתת אמון ראשוני בתלונות הנשים ולפעול באופן מיידי, לרבות הרחקה של בן הזוג מהבית אף במקרים בהם לא הייתה תשתית ראייתית מספקת. בהקשר זה, חלק מהמרואיינות תיארו את החוקרות כ"פרו-נשים מובהקות" אשר הלכו איתן ללא ערעור. מצד שני, חלק ממשתתפות המחקר דיווחו על חשדנות ואדישות מצד נציגי המשטרה - בדגש על נציגות, בעיקר במקרים בהם התברר שהתלונה הוגשה במסגרת הליך גירושין. עם זאת, גם במקרים של חשדנות, המשטרה המשיכה לפעול על-פי

הפרוטוקול, להרחיק את בן הזוג ולהעביר את התלונה הלאה, מבלי להפעיל סנקציות כלפי המתלוננת. מצב-דברים זה מעיד, על-פניו, על פעילותה של המשטרה מתוך עיקרון של "זהירות יתר" כלפי נשים, גם כאשר קיימים חששות לגבי אמיתות התלונה, דבר שמשרת את המטרה של המתלוננות בשלב הראשוני של ההליך.

ביחס למערכת בית המשפט, עלתה תמונה עקבית של גישה פרגמטית-אדישה: בתי המשפט לא ייחסו לתלונות השווא משמעות עונשית או מוסרית, ונמנעו מלהטיל סנקציות על הנשים שהגישו אותן. במקום זאת, המערכת המשפטית העדיפה להתמקד בסיום מהיר של ההליכים באמצעות הסכמות בין הצדדים. גם כאשר התברר לבית המשפט שאין בסיס ראייתי לתלונה, הוא נטה פשוט להתעלם מכך ולדחוף להסכם שימנע מהצדדים להתקרב זה לזה, מבלי לבחון את המשמעויות של הגשת תלונת שווא.

במקרים מסוימים, נשים אף זכו להישאר בבית או לקבל החלטות נוחות בהליך הרכושי, למרות שהתלונה התגלתה כחסרת בסיס. בד בבד, בחלק מהמקרים, לאחר שהתברר שאין ביסוס לתלונה, בעיקר באמצעות דוחות חסויים של עובדות סוציאליות או אפטרופוס לדין, חל שינוי ביחס כלפי האישה: המערכת החלה לנקוט גישה חשדנית יותר כלפיה, לשלוח גם אותה לבדיקות (כמו הערכת מסוגלות הורית), ולהפעיל עליה לחץ להגיע להסכמות. למרות זאת, גם במקרים אלו לא הופעלו סנקציות ממשיות. התוצאה היא מערכת ששולחת מסר כפול: מחד, היא מגנה על נשים מתוך תפיסה שהן פגיעות ונזקקות להגנה; מאידך, היא למעשה מאפשרת שימוש מניפולטיבי בתלונות שווא ללא תוצאות משמעותיות, דבר המחזק פוטנציאלית את התופעה.

4.3 ההשלכות הרגשיות כתוצאה מהגשת תלונת שווא

המסע הרגשי לאחר הגשת התלונות כולל תהליך של שינוי לאורך זמן, שתחילתו בתחושות ראשוניות של סיפוק ו/או הקלה והמשכו בתחושות של חרטה, אדישות או הצדקה עצמית:

באותו שלב האמנתי שזה הדבר הנכון כדי להגן על עצמי, גם אם חלקית הייתה בי תקווה שזה "יזיז" אותו, שיבין את הגבולות. לא חשבתי עד הסוף על איך זה ישפיע עליו, אלא יותר על איך זה ישפיע עליי אם לא אעשה כלום (מרואיינת א').

לא כל כך התרגשתי. אבל עשיתי את עצמי שאני כן מתחרטת, אמרתי אם אני אהיה נחמדה עכשיו אולי אצליח להוציא עוד משהו (מרואיינת ו')

בהתחלה סיפוק של ממש. אחרי זה ממש הצטערתי... שני הקטנים שלנו בטיפולים פסיכיאטריים ורגשיים, והגדולים פשוט מנוכרים משנינו... מחר אנחנו צריכים לעמוד יחד בחופות שלהם וזה משהו שכמעט בלתי אפשרי (מרואיינת ב').

בהתחלה טוב, אבל מהר מאוד זה ירד והרגשתי ממש חרא... זה לא תרם בכלל ורק החמיר... כשכבר רציתי לדבר ולעשות סדר וקצת שלום... הוא לא היה מוכן לשמוע ממני (מרואינת ד').

מרואינות ט', ח' ו-ד' [בהתאמה] התייחסו לתחושות של התלבטות או אשמה לפני הגשת התלונה ואחריה :

מהר מאוד [חשתי חרטה], אבל לא רציתי להודות. אחרי זה חשבתי לעצמי שעדיף שבית משפט ינהל את הפרידה הזו ועדיף שיהיה לי עורך דין כי אני אחרי לידה עם ילדים ואין לי כוח להתעסק בזה ורציתי שיעוף כמה שיותר מהר מהבית (מרואינת ט').

היה בלבול. מצד אחד לא לעניין. הוא לא עשה כלום שמצדיק את זה... מצד שני, שייכאב לו גם. (מרואינת ח')

היו מלא לילות שבכיתי למה הקשבתי לחברה ההיא ולמה פעלתי ככה, התחרטתי ממש (מרואינת ד').

לצד האמור לעיל ותחושות החרטה המלאה או החלקית של חלק מהנשים, מספר נשים לא חוו כל חרטה, בעיקר משום שתלונות השווא סייעו להן בהשגת הגנה עצמית, צדק והקלה כלכלית, ותחושות של שביעות רצון, נקמה, ניצחון ושליטה :

ידעתי שיש לזה השלכות, אבל באותו שלב האמנתי שזה הדבר הנכון כדי להגן על עצמי, גם אם חלקית הייתה בי תקווה שזה "יזיז" אותו, שיבין את הגבולות. לא חשבתי עד הסוף על איך זה ישפיע עליו, אלא יותר על איך זה ישפיע עליי אם לא אעשה כלום (מרואינת א').

הרגשתי שאני משיבה צדק לעצמי על מה שעשה. יש שיגידו נקמה. אני לא מתחרטת. הרגשתי שאין מצב שאני נותנת לו להמשיך לחיות בהנאה כאילו הייתי שלב חולף. (מרואינת ה').

תחושה מתוקה של ניצחון... הרגשות רק התעצמו (מרואינת י').

לא, ממש לא. עד עכשיו לא מצטערת. יצא לי מזה יותר כסף משמעותית והילד קשור אליי (מרואינת ג').

כן, אבל המטרה קידשה את האמצעים וידעתי שבמקסימום אקבל הוצאות של כמה שקלים (מרואינת ה').

מעניין, שחוסר חרטה זו, זכה לעתים לחיזוק ולהצדקה מצד חלק מעורכי הדין של הנשים :

כשסיפרתי את זה לעורך דין... הוא אמר לי 'כל הכבוד'... הוא הסביר שלפעמים זו הדרך של אישה להגיש מה שצריך בגירושים וזה משהו ידוע (מרואינת ז').

גם כשכבר רציתי לדבר ולעשות סדר וקצת שלום, להיפרד יפה להגיע להסכם ולוותר על ההוצאות לעורכי הדין והמומחים והבית משפט, הוא לא היה מוכן לשמוע ממני, אמר לבית משפט שאני מטרידה אותו בהודעות. גם העורך דין שלי וגם העורך דין שלו כעסו עליי שאסור לי לעשות דבר כזה ורק העורכי דין מדברים בניהם. בדיעבד הבנתי שגם הם חיממו אותנו אבל מראש לא היה סיכוי כי הוא לא היה מוכן לשמוע ממני אחרי התלונה וההרחקה שלו (מרואיינת ד').

מרכיב נוסף אליו התייחסו הנשים בכל הנוגע להשלכות הרגשיות של הגשת תלונות השווא, הוא החרטה עקב הפגיעה בילדים. לדידן, הילדים נפגעו באופן המשמעותי ביותר בעקבות תלונות השווא וחלקם נזקקו לטיפול רגשי, לתוכניות חינוכיות מותאמות ואף לתרופות.

מחר אנחנו צריכים לעמוד יחד בחופות שלהם וזה משהו שכמעט בלתי אפשרי וזה בהכרח משפיע על הילדים ברמה שאחד מהם אמר שהוא רוצה חתונה בלי אף אחד רק בשביל שלא ניפגש אני והאבא שלו. שני הקטנים שלנו בטיפולים פסיכיאטריים ורגשיים, והגדולים פשוט מנוכרים משנינו. אמרו לנו שהם כועסים עלינו שהכנסנו אותם לזה. לדעתי אם הם היו יודעים היום בדיוק מה אמרתי אז על אבא שלהם, הם לא היו מדברים איתי בכלל (מרואיינת ב').

זה השפיע על הילדים, הם נכנסו לרגרסיה ונדרשו לטיפולים רגשיים ופסיכולוגיים, כיתות קטנות, ריטלין, וועדת השמה ומה לא. פחות הזיז לי, זה דברים שאפשר לטפל ואם צריך בכסף, שהוא ישלם (מרואיינת ו').

בוודאי. הילדים נפגעו מאוד. הם היו קטנים וזה השפיע עליהם חברתית רגשית ולימודית. הם נזקקו להמון טיפולים רגשיים ותוכניות רגשיות מותאמות ולא הכל היה מסובסד. הם גדלו להיות סגורים וגם היום שהם בוגרים, לא חושפים בפנינו כלום, זה הכי כואב לי (מרואיינת ד').

במישור הבין-אישי, חלק ממשתתפות המחקר הצביעו על נתק רגשי וחברתי עם בני זוגן לשעבר כתוצאה מהגשת תלונות השווא. עבור חלקן, נתק זה לא הוביל להתנצלות או להסבר:

לא דיברתי, מבינה את ההשפעה, לא מעניין אותי (מרואיינת ג').

לא. פחדתי ששוב יגיד שאני מטרידה (מרואיינת ד').

אין סיכוי. לא מוכן לשמוע ממני או עליי (מרואיינת ז').

נתק זה אף הוביל שתיים מהמרואיינות להביע חרטה או התנצלות (שנדחו, לדבריהן, על-ידי בני הזוג לשעבר):

התקשרתי בכיפור לפני שנתיים. באמת רציתי להתנצל. התקשרתי ממספר אחר כי אצלו אני חסומה. ברגע שהוא שמע שזו אני ולמרות שהצלחתי להשחיל את המילים "רק להגיד סליחה באמת", הוא צעק עליי שאני בריאת השטן ושאל עוד פעם אפנה אליו הוא יפנה למשטרה על הטרדה. (מרואיינת ב').

כן. הייתה שיחה קשה. הוא אמר שהוא סולח אבל לא שוכח ושברגע שהילדים יגדלו וילכו כל אחד לדרכו, שאני לא אפנה אליו בכלל. (מרואיינת ט')

4.4 תגובות הסביבה הקרובה והשפעתן על התפיסה העצמית

תגובות המשפחה, החברים ומעגלי העבודה לאחר הגשת תלונת השווא, היו מגוונות. לדברי המרואיינות, תגובות אלה השפיעו באופן משמעותי על תפיסתן העצמית ועל אופני התמודדותן עם התיוג כ"מתלוננת שווא".

בהתייחס לתגובות המשפחתיות, בחלק מהמקרים נרשמה תמיכה גורפת והעדפה להאמין לגרסת האישה, גם אם היא התגלתה כמוגזמת וכלא מידתית:

המשפחה תמכה ועמדה מאחורי בכל הדרך, הצדיקה כל מחשבה שיש לי כלפיו ונגדו. עצם העובדה שנפגעתי ממנו הספיקה להם לדעתי על מנת לשנוא אותו ולאחל לו כל רע, גם אם אין מידתיות (מרואיינת א').

משפחה שלי תמכה בי ממש. לחברים לא סיפרתי את האמת, לחברים המשכתי באותו הקו שכאילו הייתה אלימות (מרואיינת ו').

אימא שלי תמכה בי לאורך כל הדרך. ולכל השאר מבחינתם זה הסיפור האמיתי וככה זה נשאר (מרואיינת י').

במקרים אחרים, חברי המשפחה והחברים תמכו באישה באופן חלקי או שנחלקו בין אלו שתמכו לבין אלו שהתקשו להצדיק את המעשה:

לא מכולם. גם המשפחה וגם החברים היו חלוקים. יש כאלה שהצדיקו אותי כי מגיע לי פיצוי על הזמן שאבד ועל ההתנהגות שלו, ויש כאלה שאמרו לי שהפתרון זה לא תלונת שווא כי אז אני לא שונה ממנו בבירונות שלי (מרואיינת ה').

המשפחות ניסו לגשר בנינו, אבל הוא כבר לא היה מוכן לשמוע אחרי שהתלוננתי. "החברה" שיעצה לי כבר לא חברה. ומעבר לזה לא נראה שלמישהו היה אכפת (מרואיינת ד').

אימא שלי ממש כעסה עליי. אמרה שגם אם היה באמת אלים כל עוד הוא אבא טוב אסור לי להתנהג ככה. החברות תמכו אבל מצד שני הן גם אלה שעודדו להסלים את המצב כדי להרוויח יותר (מרואיינת ז').

במקרה אחר היה היעדר תמיכה והתנגדות למעשה :

ההורים שלי אמרו לי שלא מתאים לי להתנהג ככה. אבא שלי אפילו נפגע הוא אמר שאם זה מה שעשיתי ולא תיקנתי את המצב אז הוא טעה איפה שהוא בחינוך שלו. לחברים לא סיפרתי יותר מידי, רק שאנחנו מתגרשים ושהוא עזב את הבית (מרואיינת ח').

לעתים, הנשים נתקלו בשיפוטיות חמורה ובהאשמות בפגיעה במאבק למען נשים נפגעות אמת, וסבלו, כפועל-יוצא מכך, מניתוק קשרים עם משפחה וחברים :

עם החברות לא כל כך חלקתי, אחרי שאחת מהן אמרה לי שאני מגזימה ושבגלל נשים כמוני יש נשים שבאמת זקוקות לעזרה ולא מקבלות יחס (מרואיינת א').

אחותי אמרה לי שאני עושה נזק. לא הקשבתי לה. היום אני מבינה את זה (מרואיינת ב').

שיפוטיות של ממש. ממש כעסו עליי. משפחה וחברים. יש כאלה שלא מדברים איתי מאז. אמרו שאני בן אדם שקרן ומניפולטיבי ושאני עושה שם רע לכל הנשים. (מרואיינת ט').

דינמיקה דומה התרחשה גם במקום העבודה

לא בקשר עם המשפחה שלי. החברים בעבודה בהתחלה ממש תמכו בי. אבל אז עבדנו יחד ומן הסתם כמו שדיברו איתי גם דיברו איתו. במשטרה זה ברור, אם אין באמת בסיס לאלימות במיוחד בענייני משפחה, לא יעשו עם זה כלום. ברגע שלא עשו עם זה כלום גם במח"ש, אז אנשים בעבודה התחילו להבין שזו הייתה תלונת שווא כדי לצאת ברווח בהליך המשפטי, ואז היחס היה בהתאם. יותר קר ומנוכר, אנשים התרחקו ממני, במיוחד הגברים. אחד מהם אמר לי שאף אחד לא יתקרב אליי מהפחד שאני אשקר גם עליו. ואז עברתי לחקירות אלימות במשפחה (מרואיינת ג').

הייתה מישהי בעבודה שממש התעצבנה, אמרה שבאותה מידה אני יכולה לשקר שהוטרדתי מינית כי לא קיבלתי העלאה וזה יתפוס ושבגללי יש נשים שבאמת סובלות ולא מאמינים להן. ממש התעצבנה, ברמה של עברה מקום כדי שלא לשבת לידי או להיתקל בי. אחרי זה כבר אני עזבתי את העבודה ומאז אני בבית עם הילדים (מרואיינת ט').

4.5 רפלקציה בדיעבד – בין חרטה להצדקה עצמית

התבוננות לאחר חושפת ספקטרום רחב של תגובות, כשבקצו האחד חרטה ורצון לפעול אחרת, ובקצהו האחר הצדקה מלאה של הגשת התלונה. בהתייחס לקבוצה הראשונה, מספר נשים הביעו חרטה משמעותית על מעשיהן והכרה שפעלו בצורה בעייתית:

הייתי פונה לייעוץ מקצועי לפני שאני נוקטת בצעד כזה. הייתי בודקת מה באמת קורה ומה רק פרשנות שלי מתוך סערת רגשות. לא הייתי ממהרת לערב משטרה או בית משפט לפני שביררתי לעומק. טעיתי (א').

אם הייתי יודעת שהילדים שלי יפגעו מזה ככה, בחיים לא הייתי פועלת ככה. "היא הוסיפה כי הייתה מעדיפה "לשבת לדבר איתו איך להיפרד יפה", והציפה את התובנה המאוחרת: "חשבתי אני ירוויח קצת יותר כסף ממנו בגירושין וזהו, לא חשבתי ככה העניין יהיה מפלצת חסרת רחמים שתהרוס לי את הילדים. כשאת מבינה את זה כבר מאוחר מידי (ב').

ד', התמקדה בהבעת החרטה בפגיעה שגרמה לעצמה ולילדיה עקב הגשת תלונת השווא:

וואו הכול. מגיעים להסכם יפה, לא באמת היה על מה להילחם כי הבית היה רשום על שנינו והיה חשבון משותף, אז חצי חצי והילדים חלוקה שווה לטובתם, כי באמת הוא אבא טוב. "היא הכירה בנזק העצמי שגרמה לעצמה: "בדיעבד פגעתי בעצמי כי במקום בייביסיטר בתשלום הייתי יכולה להיעזר בו כשהייתי צריכה. ככה זה שמקשיבים לאנשים 'טובים' ופועלים מכעס. אבל זה אני יודעת להגיד בדיעבד.

ח' התייחסה למרכיב השקר, בחרטה שהביעה:

כן. לא הייתי משקרת זה בטוח. כי בכל מקרה מגיע לי חצי בית ויש דרכים להוכיח ולנהל תביעה כזו גם בלי השקר הזה של האלימות. זה סתם להכפיש מישהו אחר.

לצד הבעות חרטות אלו, חלק מהנשים הביעו עמדה מורכבת יותר ונחרצת פחות, הנוגעת בחוסר הודאות שלהן לגבי האפשרות לפעול אחרת. כך ז' ו-ט' [בהתאמה]:

לא יודעת אם הייתי פועלת אחרת. לא יודעת איך אפשר היה לפעול. רציתי להיות בשליטה במצב הזה. אני נתפסתי בבגידה אז בכל מצב אחר לא הייתה לי שליטה. זו הדרך היחידה בעיני כדי שהדברים יתנהלו כמו שאני רציתי.

לא יודעת. בואי אני בלי כלום. בלי עבודה בלי מקצוע בלי כלום, הוא מימן הכול. איזה דרך הייתה לי להוציא כסף ורכוש? (בנוסף) זו עובדה ידועה ועובדה שנשים מנצלות את זה מי כמוני יודעת, אישה 'מסכנה' מוציאה יותר וגם אם היא לא מסכנה, בית משפט שם דגש על נשים ועובדה שהן מקבלות יותר. עובדה.

באופן המנוגד בבטויות לעמדות הנ"ל, מספר מרואיינות הצדיקו את מעשיהן באופן מלא ובהתאם, לא הביעו כל חרטה על הגשת תלונת השווא.

לא. ממש לא. לדעתי זה הגיע לו. סך הכול שילם ברכוש זה לא רציני. זה לא שהיה ילד מעורב בסיפור, כולה רכוש ובית. אני לא יצא לבד בלי כלום אחרי כל השנים האלה (ה').

לא. ככה הוצאתי מה שרציתי, זה מה שחשוב (ו').

ממש לא. ולא למדתי כלום רק קיבלתי חיזוק למה שידעתי, שאף אחד לא ייקח סיכון כשמדובר באישה שמתלוננת על אלימות, ובמיוחד אלימות מינית (י').

גם ג' הצדיקה את מעשיה ודאגה להבהיר שהייתה פועלת אחרת מטעמים טקטיים בלבד:

אולי הייתי עושה את זה יותר חכם כדי שלא יהיה ברור לגמרי שמדובר בתלונת שווא. למרות ששוב, היום לא באמת מעניין אותי כי השגתי מה שרציתי.

מרואיינת י"א סיכמה בקצרה:

לא הייתי פועלת אחרת. לא חושבת שלמדתי משהו או שהיה מה ללמוד בכלל.

הממצאים מצביעים על כך שרפלקציה בדיעבד נעה בין קצוות שונים – מחרטה עמוקה והכרה בטעות ועד להצדקה מלאה של המעשה. ניכר כי חלק מהנשים עברו תהליך של התבוננות והבנה לגבי ההשלכות של מעשיהן, בעוד אחרות ממשיכות להצדיק את פעולותיהן תוך התמקדות בתוצאה הרצויה שהושגה.

סיכום פרק הממצאים: הממצאים מציגים תמונה מורכבת של חוויית הגשת תלונות כוזבות במהלך הליכי גירושין. המניעים נעים בין שיקולים אסטרטגיים וכלכליים לבין רגשות נקמה ורצון בשליטה. חוויית ההתמודדות עם המערכות השונות משקפת פערים בין תמיכה אוטומטית לחשדנות, כאשר המערכת המשפטית נוטה להימנע מהענשת נשים. ההשלכות הרגשיות והחברתיות כוללות מסע מסיפוק לחרטה, תגובות סביבה מגוונות, ונזקים ארוכי טווח לילדים

ולבני הזוג לשעבר. הרפלקציה בדיעבד מגלה קשת רחבה בין חרטה עמוקה להצדקה מלאה, כאשר התיוג החברתי והמשפטי משחק תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות העצמית והתפיסה האישית של המרואיינות.

5. דיון

המחקר הנוכחי בחן את תופעת תלונות השווא שהוגשו על-ידי נשים כלפי בני זוגן במהלך הליכי גירושין, תוך התמקדות במניעים להגשת התלונה, באינטראקציה עם מערכות האכיפה והמשפט, ובהשלכות הרגשיות, החברתיות והזהותיות של מעשה זה. הדיון בממצאים נערך באמצעות שילוב של חמש מסגרות תאורטיות משלימות: תאוריית התיוג, תאוריית הבחירה הרציונלית ותאוריית המתח, מנגנוני הצדקה עצמית, ניהול זהות ודיסוננס קוגניטיבי, ופרספקטיבה פמיניסטית ביקורתית של הטיה מגדרית.

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על כך שהנשים לא תיארו את עצמן כמי שפעלו בניגוד לערכיהן, אלא להפך, הן הפעילו אסטרטגיות ניהול זהות שאפשרו להן לשמר דימוי עצמי חיובי. בפועל, הן לא בחרו בדרך של התנצלות או תיקון נזק, אלא נטו לשינוי פרשני של הסטנדרטים עצמם: הגדרה מחדש של מה נחשב "מוסרי", "אימהי" או "מוצדק" בנסיבות של גירושין קונפליקטואליים. כך, פעולה הנתפסת חיצונית כהתנהגות סוטה הוצגה על ידן כבחירה אחראית, הכרחית ולעיתים אף אלטרואיסטית. שינוי זה בסטנדרטים אפשר התאמה מחודשת בין הזהות לבין ההתנהגות, ובכך

הפחית את המתח הזהותי (Burke & Stets, 2009; Stryker, 1980).

ממצאי המחקר עולות דואליות ומורכבות של תגובות מערכות אכיפת החוק והמשפט לתלונות השווא בהליכי גירושין. מחד-גיסא, לדברי הנשים שלקחו חלק במחקר, המשטרה, שירותי הרווחה ובתי המשפט נוטים להפגין כלפיהן תמיכה מיידית ורחבה, המתבטאת, בין היתר, בהרחקה מהירה של בן הזוג מהבית, בהוצאת צווים זמניים ובהעדפת נקיטת אמצעי הגנה גם בהיעדר תשתית ראייתית מספקת בשלב הראשוני של ההליך. תגובה זו נתפסת בעיני המשתתפות כהוכחה לכך שהמערכת לא לוקחת סיכון כאשר מדובר בתלונה המוגשת על-ידי אישה, במיוחד בהקשרים של אלימות במשפחה וסכסוכי גירושין. מאידך-גיסא, במקרים בהם מתברר, בדיעבד, שהתלונה לא גובתה בראיות מספקות או מוגדרת כתלונת שווא, ניכרת נסיגה חדה בתגובת המערכת. בשלב זה, על-פי תיאורי המשתתפות, המערכת מאמצת יחס חשדני, מרוחק ולעיתים אף אדיש כלפי המתלוננות, אך גם במקרים אלו, המערכת נמנעת מלהטיל עליהן סנקציות משמעותיות או לייצר השלכות משפטיות ברורות. דואליות זו – תמיכה מיידית וחסרת הסתייגות בשלב הראשוני, לעומת ריחוק והימנעות מענישה בשלב המאוחר – יוצרת מסר

נורמטיבי עמום, המטשטש את גבולות הלגיטימיות של הגשת תלונה ומחליש את כוח ההרתעה של המערכת.

מפרספקטיבה פמיניסטית רדיקלית, דפוס זה משקף תפיסה מוסדית רחבה הרואה בנשים קבוצת סיכון מבנית בתוך יחסי כוח פטריארכליים, ולא רק קורבנות של אירועי אלימות פרטניים. הפמיניזם הרדיקלי, כפי שהתפתח בשנות ה-70 וה-80 של המאה ה-20 (Brownmiller, 1975; MacKinnon, 1989), אינו מצמצם את ניתוח האלימות למסגרת של אלימות פיזית בתוך המשפחה בלבד, אלא מבין אלימות, שליטה וכפייה כחלק מרצף רחב של מנגנוני כוח מגדריים הפועלים גם בזירות משפטיות, כלכליות וסימבוליות. בתוך הקשר זה, הליכי גירושין נתפסים כזירה נוספת של מאבקי כוח, שבה נשים מצויות בעמדת נחיתות מבנית מול גברים.

על פי גישה זו, מערכות המדינה, ובראשן מערכת המשפט והרווחה, נדרשות לפעול לא רק כבוררות ניטרליות אלא כגורם מתקן של אי-השוויון המגדרי. תפיסה זו עומדת בבסיס מדיניות של הגנה מוגברת על נשים בהליכי גירושין, לרבות הענקת אמינות ראשונית לתלונותיהן, הרחבת סמכויות הרחקה, ונקיטת צעדים מגנים גם כאשר התשתית הראייתית טרם התגבשה במלואה. עקרון זהירות היתר (Better Safe Than Sorry) משקף את ההנחה כי הסיכון שבאי-הגנה על אישה הנתפסת כקורבן גבוה מן הסיכון שבפגיעה זמנית בעקרונות פרוצדורליים כגון חזקת החפות או שוויון דיוני (Dutton, 2011).

בהקשר זה, הפמיניזם הרדיקלי מספק מסגרת להבנת האופן שבו תלונות שווא עשויות להתפתח לא כסטייה אינדיבידואלית בלבד, אלא כתוצר לוואי בלתי מכוון של מדיניות המבוססת על הנחת פגיעות נשית גורפת. כאשר המערכת מאמצת מראש פרשנות מגדרית היררכית של הסכסוך, תלונה, גם כאשר אינה מבוססת, עשויה להפוך לכלי אסטרטגי אפקטיבי במאבק על משמורת, הרחקה או יתרון משפטי. בכך, הפרספקטיבה הפמיניסטית הרדיקלית מסייעת להבין לא רק את ההצדקה ההיסטורית למדיניות מגנה, אלא גם את התנאים המבניים שבהם מדיניות זו עלולה לאפשר שימוש מניפולטיבי בהליכי הגירושין.

באופן פרדוקסלי, ואולי אבסורדי, ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על פרדוקס מובנה במדיניות זו כך, שבעוד שמטרתה המרכזית היא הגנה על נשים נפגעות אלימות ומניעת סיכון חיי אדם, היא יוצרת בפועל קרקע נוחה לניצול המערכת על ידי-נשים, כך שאלו מהן המודעות להטיה מגדרית זו, מתכננות אותה מראש ומפעילות אותה כאמצעי אסטרטגי במסגרת הסכסוך הזוגי והמשפטי. במילים אחרות, הגישה הפמיניסטית המוסדית רואה בהגנה על נשים נפגעות אלימות הכרח וצידוק לשם הצלת חיים אך, בד-בבד, יוצרת תמריץ לשימוש לרעה במערכת. אין זה מפתיע, לפיכך, שחלק מהנשים סיפרו שלא הלכו במכוון לבית הדין הרבני נוכח ההכרה וההבנה

שמוסד זה מאוזן יותר מבחינת הימנעות מהטיה מגדרית. פרדוקס זה מצביע, לדידנו, על סתירה מובנית בין הניסיון להגן על נשים כקבוצה חלשה לבין הנצחת חולשתן של נשים - ככאלו הזקוקות להגנה מיוחדת.

בהתייחס לאספקט התיוג (Becker, 1963; Lemert, 1951) של הנשים שהתלוננו תלונות שווא נגד בני-זוגן בהליך הגירושין, ממצאי המחקר מצביעים על כך שהגשה מעין זו היוותה עבור הנשים סטייה ראשונית (Primary Deviance) – פעולה חריגה שנתפסה בעיניהן כלגיטימית או כהכרחית בהקשר משברי, ולא התנהגות עבריינית. בשלב זה של הגשת התלונה, הזהות העצמית של הנשים הייתה זהות של "קורבן", והן לא הפנימו את התיוג שלילי מצד הסובבים אותן. התיוג כ"מתלוננת שווא" מתהווה רק בדיעבד, ובאופן חלקי וסלקטיבי, נוכח תגובות המערכת והסביבה אך עם זאת, ובניגוד להנחות הקלאסיות של תאוריית התיוג, התיוג הפורמלי אינו מלווה, על-פי רוב, בסנקציות ממשיות. תיוג חסר זה יוצר מצב של אי-ודאות נורמטיבית: מצד אחד מועבר מסר ערכי של פסול, ומצד שני אין מחיר מעשי. מצב זה מחליש את כוחו החברתי-שיקומי של התיוג, ואף עלול לעודד סטייה משנית (Secondary Deviance), קרי שימוש חוזר או מתוכם יותר בתלונות שווא.

זווית מעניינת נוספת הנוגעת באמור לעיל בהקשר של תיאוריית התיוג, מתייחסת לרפלקציה בדיעבד של הנשים, שהובילה אותן, בעקבותיה, להחזיק בקשת רחבה של עמדות בנוגע להגשת תלונת השווא, החל מחרטה עמוקה והכרה בטעות ועד להצדקה מלאה והיעדר חרטה. רפלקציה בדיעבד זו מהווה, לדידנו, שלב קריטי בתהליך הפנמת התיוג או בדחייתו מאחר והיא משרתת את תהליך "ניהול המשמעות" (Hirschi) (Meaning Management, 2017) במסגרתו המתיוג (במקרה הנוכחי – הנשים שהגישו תלונות שווא) מנסה להבין ולהגדיר מחדש את מעשיו ואת זהותו בעקבות התיוג. קונקרטי, ובהתייחס למושאות המחקר, אלו שהביעו חרטה הבינו שגרמו נזקים לילדיהן ולבני-זוגן לשעבר, ושפעלו מתוך רגש ולא מתוך שיקול דעת. לדידנו, חרטה זו מצביעה על הפנמת התיוג השלילי ועל תהליך של שינוי שעברו בעקבותיו בזהות העצמית. הנשים "קיבלו את תפקיד הסוטה" (Acceptance of the Deviant Role) ואת האחריות על מעשיהן והכירו בבעייתיות של התנהגותן. לחילופין, נשים שדחו את התיוג השלילי וסירבו לקבל את תיוגן כ"עבריינות" או כ"שקרניות", ראו בהתנהגותן כצודקת ובתוצאות שהושגו כראויות לבן הזוג. נשים אלה דחו את התג השלילי שהוצמד להן באמצעות שימוש במספר טכניקות נטרול (Sykes & Matza, 1957) (Techniques of Neutralization) בהן הכחשת אחריות (המצב הכריח אותי; לא הייתה לי ברירה), הכחשת נזק (זה רק רכוש; המערכת ממילא מוטה לטובתי אז למה לא), הכחשת הקורבן (הגיע לו; הוא בגד בי; הוא עשה דברים יותר גרועים), גינוי המגנים

(המערכת היא זו שמעודדת; כולם עושים את זה), ופנייה לנאמנויות גבוהות יותר (הילדים מגיעים לי; מגיע לי פיצוי). ראויה לציון, בהקשר זה, תופעה מעניינת של תיקוף חיצוני של ההצדקה העצמית של הנשים באמצעות תמיכה מהסביבה (משפחה, חברים, עורכי דין). תמיכה זו מהווה "כרית מגן" (Buffering Effect) עבור הנשים מפני התיוג השלילי, מאפשרת להן לשמר את הזהות העצמית החיובית ולהעביר את האחריות מהן למערכת, ובכך - לראות את עצמן לא כעבריינות אלא כשחקניות במשחק שכלליו מעוותים.

ממצא מעניין נוסף של המחקר נוגע באותן נשים שהגישו תלונת שווא באופן מתוחכם, כלומר תוך הפגנת הבנה גבוהה של אופן פעולת המערכת המשפטית ושל הקריטריונים שבאמצעותם נבחנות תלונות מסוג זה. תחכום זה בא לידי ביטוי בניסוח זהיר של התלונה, בהימנעות מהצהרות חד-משמעיות או קיצוניות, בשימוש בשפה משפטית או טיפולית לגיטימית, ובהתאמת הסיפור למסגרות ראייתיות מוכרות, כך שהתלונה תיתפס כסבירה, עקבית וקשה להפרכה. בנוסף, חלק מהנשים תיארו למידה מצטברת מניסיון קודם, שלהן או של אחרות, בנוגע למה "עובד" במערכת ומה עלול לעורר חשד.

עבור נשים אלו, השיקול המרכזי אם להגיש תלונת שווא או לא, היה פרגמטי-אסטרטגי ולא ערכי-מוסרי. נשים אלה הפנימו את כללי המשחק המשפטי אך לא את המוסר המשפטי. הן למדו מהטעות הטקטית (נתפסת) אך לא מהטעות המוסרית (שיקרת). מנקודת מבט של למרט (1961), מדובר ב"התנהגות מותאמת למערכת" (System-Adapted Behavior) ללא הפנמה של ערכים. בקר (Becker, 1963) הדגיש את חשיבות התגובה החברתית בעיצוב הזהות העצמית של היחיד לאחר ביצוע מעשה סוטה. למרט (Lemert, 1967) הוסיף שככל שהתיוג השלילי חזק ועקבי יותר, כך גדל הסיכוי שהיחיד יפנים את התיוג ויתחיל להתנהג בהתאם לזהות החדשה. לינק ופילן (Link & Phelan, 2001) טוענים שהתיוג משפיע לא רק כי היחיד "משתכנע" שהוא רע, אלא כי התיוג יוצר סטיגמה שחוסמת לו הזדמנויות (עבודה, קשרים חברתיים). החסימה הזו גורמת לו לחזור לסטייה מחוסר ברירה.

במקרה הנוכחי, נשים שחוו תיוג שלילי עקבי מהסביבה הקרובה נטו יותר להביע חרטה ולשנות את תפיסתן העצמית, בעוד נשים שקיבלו תמיכה המשיכו להצדיק את מעשיהן.

מבחינה אסטרטגית, הגשת תלונות השווא על-ידי הנשים מתיישבת עם תאוריית הבחירה הרציונלית (Cornish & Clarke, 1986), לפיה יחידים שוקלים עלויות מול תועלות וממקסמים את הרווח תוך צמצום סיכון. עבור רבות מהנשים, תלונת השווא נתפסה כהחלטה רציונלית: הרווח הפוטנציאלי – הרחקת בן הזוג, יתרון במשמורת, שליטה כלכלית ורגשית – עלה דרמטית

על הסיכון הצפוי. מדוע? משום שהמערכת המשפטית בישראל כמעט ואינה מפעילה סנקציות אפקטיביות נגד נשים המגישות תלונות שווא. גם כאשר התלונה מתגלה ככוזבת, בתי המשפט נוטים להימנע מהטלת עונשים משמעותיים, לדחוף להסדרים, או פשוט להתעלם מהתלונה הכוזבת. מבנה תמריצים זה יוצר פרצה שמאפשרת השגת מטרות לגיטימיות באמצעים לא לגיטימיים, ללא מחיר משמעותי. ממצא זה מעלה שאלות קשות: האם המערכת פועלת לפי עקרונות שוויון וצדק, או שמא היא מפעילה סטנדרטים כפולים על בסיס מגדר? האם אי-הענישה נובעת מהנחה פטרנליסטית שנשים הן תמיד קורבנות?

תאוריית המתח של מרטון (Merton, 1938) משלימה הסבר זה. לפי מרטון, סטייה חברתית נובעת מפער בין מטרות תרבותיות לבין אמצעים לגיטימיים זמינים להשגתן. הנשים חוו פער בין המטרות שרצו להשיג – הגנה, צדק, יציבות כלכלית, שליטה – לבין האמצעים הלגיטימיים שנתפסו כאיטיים, מורכבים ולא יעילים. במצב זה, תלונות השווא מהוות "חדשנות" – שימוש באמצעי לא לגיטימי להשגת מטרה לגיטימית. אמנם תפיסת מרטון המקורית מתייחסת למטרות תרבותיות רחבות, ניתן להרחיבה לטעון שבהליכי גירושין קיימות מטרות חברתיות מקובלות: להיות הורה ראשי, להבטיח טובת הילדים, להשיג פיצוי הוגן. כאשר הנשים חשו שהמערכת אינה מאפשרת השגת מטרות אלה בדרך הלגיטימית, הן פנו לאמצעים חלופיים. התנהלות זו זכתה לעידוד פסיבי נוכח חוסר האמון במערכת, עלויותיה, והתחושה שבתי המשפט "לא מבינים". חלק מעורכי הדין והסביבה אף עודדו במפורש הגשת תלונות כ"אסטרטגיה משפטית".

לשם שימור תפיסה עצמית מוסרית, הנשים השתמשו במנגנוני הצדקה עצמית וניתוק מוסרי (Bandura, 1986, 1991). באנדורה זיהה מנגנונים המאפשרים לבצע מעשים בלתי-אתיים מבלי לחוש אשמה. במחקר הנוכחי נמצא שימוש שיטתי במספר מנגנונים: הצדקה מוסרית – המעשה הוגדר כ"הגנה על הילדים" או "פעולת הצלה"; השוואה מעוותת – "מה שהוא עשה היה הרבה יותר גרוע"; דה-הומניזציה – בן הזוג תואר כ"אויב", "בריון", "מי שמגיע לו" (כמו מרואיינת ה'); "הוא כבר לא היה אדם בעיניי"; העברת אחריות – "החברה אמרה", "עורך הדין המליץ", "המצב הכריח", "המערכת המשפטית עודדת זאת". מנגנונים אלה אפשרו הפרדה בין המעשה לזהות המוסרית, תוך תיקוף חברתי מהסביבה ששימשה "כרית מגן" מפני תיוג שלילי. עם זאת, לא כל הנשים הצליחו לשמור על ניתוק מוסרי מלא – חלקן חוו דיסוננס קוגניטיבי עז שהוביל לחרטה, בעוד אחרות המשיכו לדחות ביקורת.

לבסוף, הדיון אינו שלם ללא בחינה ביקורתית של הפרדוקס הפמיניסטי-מגדרי. ממצאי המחקר מצביעים על תרגום של נרטיב פמיניסטי מוסדי, המדגיש הגנת נשים כקבוצה פגיעה, להטיה מגדרית בעייתית. תגובות של זהירות-יתר, שנועדו להגן על נפגעות אלימות אמיתיות,

יוצרות בפועל תמריץ לניצול המערכת. פרדוקס זה מייצר אפליה כפולה: גברים נפגעים מהרחקה ללא תשתית ראייתית, אובדן קשר עם ילדים, פגיעה בשם הטוב; נשים נפגעות מהנחת יסוד פטרנליסטית השוללת מהן סוכנות ואחריות. המערכת, בחפשה להגן, מתייחסת לנשים כחסרות אחריות, כישויות רגשניות שאינן מסוגלות לתכנן אסטרטגי.

ממצאי המחקר מפריכים דימוי זה: הנשים הפגינו תכנון אסטרטגי, חשיבה טקטית, הבנה מעמיקה של המערכת, ושיקולי שכר-הפסד מתוחכמים. הן פעלו כשחקניות מודעות המנווטות את המערכת לטובתן. העובדה שהמערכת המשפטית בישראל ב-2025-2026 עדיין מתייחסת לנשים כזקוקות להגנה אוטומטית מעלה שאלות קשות: האם נשים עדיין נתפסות כחלשות ותלותיות? האם המערכת לא מצליחה להתקדם אל תוך המאה ה-21? התשובה המורכבת היא ששתי תפיסות מתקיימות במקביל: המערכת מכירה שנשים רבות נפגעות מאלימות ומבני כוח פטריארכליים, אך נכשלת להבחין בין מצוקה אמיתית לניצול אסטרטגי. כשל זה נובע מסירוב לראות בנשים סוכנות מוסרית מלאה – היכולת להיות גם קורבנות וגם פוגעות.

הפרדוקס הפמיניסטי הזה מהווה אתגר לחשיבה על שוויון אמיתי. שוויון אינו הענקת יתרונות לקבוצה אחת, אלא יחס שווה המבוסס על הנחה שכל אדם אחראי למעשיו. כאשר המערכת מעניקה 'פס מהיר' ללא בדיקה ביקורתית, היא מנציחה אי-שוויון הפוך: במקום לדכא, היא מתייחסת לנשים כאל ישויות שאינן יכולות לשאת באחריות מלאה. גישה זו עולה בקנה אחד עם הביקורת של סומרס (Sommers, 1994), הטוענת כי פמיניזם המבוסס על הגנה יתרה והנחות מגדריות ('פמיניזם מגדרי'), למעשה בוגד בנשים בכך שהוא פוטר אותן מהסטנדרטים של אחריות אישית המצופים מגברים. המחקר תורם לפרספקטיבה פמיניסטית ביקורתית המזהה אפליה מיטיבה (Benevolent Sexism; Glick & Fiske, 1996) – יחס חיובי לכאורה המבוסס על סטריאוטיפים מזיקים כגון תמימות או חוסר שיפוט. כפי שטענה רויפי (Roiphe, 1993), תפיסת האישה כקורבן תמידי הזקוק להגנה מוסדית אינה מעצימה אותה, אלא משחזרת תפיסות פטריארכליות ישנות השוללות מהאישה כוח, סוכנות (Agency) ואחריות מוסרית וחברתית.

לסיכום, הממצאים מעלים צורך בגישה מאוזנת: המשך הגנה על נשים במצוקה אמיתית, לצד פיתוח מנגנוני בדיקה וביקורת לזיהוי ניצול, והפעלת סנקציות משמעותיות – ללא קשר למגדר. רק כך ניתן להגיע לשוויון אמיתי, שבו כל אדם נושא באחריות מלאה ומקבל הגנה משפטית הוגנת ושוויונית.

סיכום

ממצאי המחקר מצביעים על כך שתלונות שווא בהליכי גירושין אינן תופעה חד-ממדית אלא תוצר של אינטראקציה מורכבת בין שיקולים רציונליים, מתח רגשי, מנגנוני הצדקה עצמית, תהליכי תיוג חברתי והקשר מגדרי-מוסדי. כישלון התיוג הפורמלי מצד המערכת המשפטית, העדר סנקציות משמעותיות כלפי מגישות תלונות שווא, והטיה מגדרית המעניקה לנשים יתרון מובנה – יוצרים יחד מערכת המעודדת למעשה התאמה טקטית של הנשים למבנה התמריצים הקיים, מבלי לעורר בהן שינוי ערכי-מוסרי אמיתי או הפנמה של האחריות למעשיהן.

הבנת מורכבות זו מחייבת מעבר מחשיבה דיכוטומית של "קורבן מול עבריין" לגישה רגישה הקשר – הקשר של סכסוך גירושין בעצימות גבוהה, הקשר של מערכת משפטית מוטה מגדרית, והקשר של לחצים חברתיים ומשפחתיים. גישה זו מכירה בסוכנות המוסרית והמשפטית של נשים, כלומר, ביכולתן לבחור, לתכנן, לפעול באסטרטגיה, ולשאת באחריות מלאה על מעשיהן, ובאותה נשימה מכירה גם במורכבות האנושית שמאחורי החלטותיהן במציאות הגירושין הכאוטית והטעונה רגשית. ממצאי המחקר עולה כי למעשה, יחסה של מערכת המשפט לנשים בהליכי גירושין, מעודד או לכל הפחות אינו מרתיע אותן, מהגשת תלונות שווא.

בנוסף, קשת התגובות הרחבה של הנשים, מחרטה עמוקה ועד להצדקה מלאה, משקפת את אופיו הדינמי והאינטראקטיבי של תהליך התיוג. ממצאי המחקר מצביעים על ארבעה גורמים מרכזיים המשפיעים על האופן שבו נשים מגיבות לתיוג ועל מידת ההפנמה או הדחייה של התיוג השלילי:

(1) חומרת התיוג הפורמלי – נשים שחוו תיוג פורמלי חזק יותר (חקירות, דוחות, התייחסות חשדנית) נטו יותר להפנים את התיוג.

(2) תמיכה חברתית – נשים שקיבלו תמיכה חברתית חזקה היו פחות מועדות להפנים את התיוג השלילי.

(3) נזק לילדים – הכרה בנזק שנגרם לילדים הייתה גורם עיקרי לחרטה. הזהות כ"אימא" הייתה זהות מרכזית עבור רוב הנשים, ופגיעה בזהות זו הייתה בלתי נסבלת ודחפה לשינוי בתפיסה העצמית.

(4) תוצאות מעשיות – נשים שהשיגו את מטרותיהן (רכוש, משמורת) היו פחות מועדות להביע חרטה, בעוד נשים שלא השיגו את מטרותיהן או ששילמו מחיר גבוה (ניכור מהילדים, בידוד חברתי) נטו יותר לחרטה.

מפרספקטיבה תיוגית, ממצאים אלו מצביעים על קשר נתפס בין הפנמה/דחייה של התיוג לבין שיקולים של עלות-תועלת: כאשר העלות הרגשית הקשורה בהפנמת התיוג (אשמה, בושה, פגיעה בזהות) נמוכה יותר מהעלות של דחייתו (דיסוננס קוגניטיבי, מתח זהותי, דחייה חברתית), היחיד נוטה להפנים את התיוג. כאשר היחס הפוך, היחיד נוטה לדחות את התיוג.

מגבלות המחקר

מחקר זה סובל משלוש מגבלות מרכזיות:

- (1) הסתמכות על דיווח עצמי רטרוספקטיבי - המחקר מתבסס על ראיונות שבהם המשתתפות נדרשו לשחזר אירועים, מחשבות ורגשות מהעבר. דיווח עצמי כזה חשוף לזיכרון סלקטיבי, להטיות רטרוספקטיביות ולרצייה חברתית (Nowell et al., 2017).
- (2) היעדר נקודת מבט משלימה - המחקר מתמקד בנרטיב של הנשים שהגישו את התלונות בלבד, מבלי לכלול את נקודת המבט של בני הזוג לשעבר, הילדים, אנשי המקצוע הרלוונטיים העובדים במערכות המשפט או הרווחה, או מקורות מידע נוספים. היעדר טריאנגולציה מעין זו מגביל את היכולת להעריך את דיוק הדיווח ואת ההשפעה הממשית של התלונות על כל הצדדים המעורבים (Nowell et al., 2017).
- (3) שיטת הגיוס – גיוס משתתפות המחקר התבסס על שיטת כדור השלג והרשתות חברתיות וככזה, עלול ליצור הטיה בבחירת המשתתפות (Hesse-Biber, 2013). קונקרטית, נשים שהסכימו לקחת חלק במחקר עשויות להיות שונות מבחינה אישיותית או מוטיבציונית מאלו שסירבו, ולכן יתכן שהממצאים אינם משקפים את מלוא המגוון של חוויות ועמדות בקרב אוכלוסייה זו.

המלצות למחקרי המשך

- לאור הממצאים ומגבלות המחקר הנוכחי, אנו סבורים שראוי לערוך מספר מחקרי המשך:
- (1) מומלץ לערוך מחקר איכותני רב-ממדי הכולל נקודות מבט משלימות. מחקר כזה יכול ראיונות עם בני הזוג לשעבר, אנשי מקצוע במערכת המשפט (שופטים, עורכי דין, חוקרי משטרה), עובדים סוציאליים, ופסיכולוגים. גישה טריאנגולרית זו תאפשר הבנה מעמיקה יותר של הדינמיקה המורכבת של תלונות שווא והשפעתן על כל המעורבים (Kallio et al., 2016).
 - (2) מומלץ לבצע מחקר אורך שיעקוב אחר נשים שהגישו תלונות שווא לאורך זמן ויבחן כיצד/אם תפיסתן העצמית, רגשותיהן, ויחסייהן עם בני הזוג לשעבר והילדים משתנים

לאורך השנים. מחקר כזה יאפשר להבין טוב יותר את התהליכים הפסיכולוגיים והחברתיים שמתרחשים לאחר הגשת התלונה ואת ההשלכות ארוכות הטווח.

(3) מומלץ לבחון את תפקידם של גורמים מקצועיים בעידוד או בהרתעה מהגשת תלונות שווא. מחקר כזה יתמקד בעמדות, באמונות ובפרקטיקות של עורכי דין, יועצים משפטיים, וגורמי תמיכה אחרים, ויבחן כיצד אלה משפיעים על החלטות הנשים.

השלכות יישומיות

ממצאי המחקר מציינים את האתגר המערכתי המרכזי: מערכת המשפט ושירותי הרווחה פועלות בסביבה שבה קל יחסית להפעיל את מנגנוני ההגנה המסייעים לנשים להגיש תלונות, אך קשה להבחין בזמן אמת בין תלונה לגיטימית לכוזבת. מציאות זו מחייבת פיתוח כלים ומדיניות שמאזנים בין הצורך להגיש סיוע רגיש לקורבנות אלימות לבין מניעת ניצול אסטרטגי של המערכת והגנה על נאשמים חפים מפשע.

העדר ענישה עקבית במקרים מוכחים תורם לשימור התופעה, שכן מערכת שמעדיפה הימנעות מהכרעה עימותית והסדרים מוסכמים עלולה לייצר תמריצים לא רצויים. לכן ישנה חשיבות רבה ליישום עקבי של הנחיות משפטיות הקיימות בעניין עדות כוזבת, ולחיזוק היכולת המקצועית של מומחים פורנזיים, פסיכולוגים ואפוטרופוסים לדין לזהות דינמיקות של מאבקי כוח ומשמורת, ולהבדיל בין לבין סיכון ממשי.

בהתייחס לליווי המשפטי, ממצאי המחקר מרמזים על פערים אתיים בתפקידם של חלק מעורכי הדין, ולכן נדרש חיזוק ברור של כללי האתיקה המקצועית שיאסרו סיוע או עידוד להגשת תלונות שווא, לצד קידום חלופות מתונות יותר לניהול סכסוך – דוגמת גישור ודיני משפחה שיתופיים, שמטרתם להפחית עימות ולהגדיל יציבות משפחתית.

שירותי רווחה ותמיכה נדרשים אף הם להיערכות מוקדמת. הנגשה של ייעוץ פסיכו-סוציאלי להורים בשלבי משבר, פיתוח תכניות הכנה לגירושין שמדגישות את טובת הילד, והקמת מענים ייעודיים לילדים שחווים סכסוך בעצמות גבוהה – כגון טיפול רגשי וקבוצות תמיכה – עשויים להפחית נזק מתמשך ולחזק חוסן משפחתי.

לבסוף, במישור המדיניות, עולה הצורך ברפורמה חקיקתית שתאיץ הגדרות ברורות, אכיפה עקבית ומערכות ניטור נתונים שיאפשרו מעקב אמין ושיטתי אחר התופעה, לצד הקמת מנגנון ציבורי-מערכתי שיבחן את התופעה באופן כוללני ויגבש מדיניות רוחבית. מודעות ציבורית לנזקים ולמורכבות של תלונות שווא היא רכיב משלים להצלחת התהליך.

מקורות

הנהלת בתי הדין הרבניים. (2024). סיכום לשנת 2024: נתונים כלליים על פעילות בתי הדין הרבניים לשנת 2024.

וסטרייך, א'. (2014). הזכות לגירושין: גירושין ללא אשם במסורת היהודית. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

זילברברג, ש'. (2023). ואף-על-פי-כן: מרוץ סמכויות. משפטים, נד, 1–54.

כספי-שילוני, נ', ועיר-שי, ר'. (2023). "וואין לראות בנתבע בעל מכה": נשים נפגעות אלימות עומדות למשפט לפני בתי-הדין הרבניים. משפט וממשל, כו, 137–195.

מזא"ה, י'. (2016). תלונות שווא בגין עבירות מין ואלימות במשפחה. פורום קהלת.

מזא"ה, י', ומירון, ג'. (2015). מאבקי ההורות והמשמורת בישראל, השיח הפמיניסטי וגבולות השוויון המגדרי. תרבות דמוקרטית, 16, 81–139.

מנשה, ד', וגרונר, א'. (2024). שיקולים נורמטיביים שעל המשפט לנקוט באשר לאפשרות שתלונות על עבירות מין הן תלונות שווא: ניתוח מתמטי, ניתוח של שכל ישר והשפעתו של כשל שיעור הבסיס. דין ודברים, יז, 317–383.

פרקליטות המדינה. (2016). הנחיית פרקליט המדינה מספר 5.2 – מדיניות פתיחה בחקירה והעמדה לדין בגין חשד למסירת אמרה או עדות כוזבת או סותרת בחקירה או במשפט ובגין סירוב להעיד. משרד המשפטים.

קאבר, ר'. (2012). נומוס ונראטיב: להביא את המשיח באמצעות החוק. הוצאת שלם.

רוזמן, נ', ואריאל, ב'. (2018). היקף תופעת הקורבנות של אלימות פיזית בין בני זוג: סקירה שיטתית וניתוח-על. מגמות, נב(2), 7–43.

שוהם, ש' ג', שביט, ג', קאבאליון, ג', ועינת, ת'. (2009). עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה. הוצאת אח.

חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965.

חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962.

חוק העונשין, התשל"ז-1977.

חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982.

חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953.

תקנות סדר הדין האזרחי, התשע"ט-2018.

ע"א 2034/98 ד' נ' י', פ"ד נג(1) 1 (1999).

ע"פ 1703/96 פלונית נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(4) 708 (1997).

תלה"מ (משפחה ראשל"צ) 51953-04-19 ג.י.ל נ' מ.א (פורסם בנבו, 8.2.2023).

תמ"ש (משפחה ת"א) 55396-05-19 ט' נ' מ'.א'

Adams, W. C. (2015). Conducting semi-structured interviews. In K. E. Newcomer, H. P. Hatry, & J. S. Wholey (Eds.), *Handbook of practical program evaluation* (4th ed., pp. 492–505). Jossey-Bass.

Angelari, M. (2024). Hate crime statutes: A promising tool for fighting violence against women. In K. J. Maschke (Ed.), *Pornography, sex work, and hate speech* (pp. 405–448). Routledge.

Avieli, H. (2022). False allegations of domestic violence: A qualitative analysis of ex-partners' narratives. *Journal of Family Violence*, 37(8), 1391–1403.

- Bala, N., Birnbaum, R., & Farshait, J. (2024). Children resisting contact & parental alienation: Strategies for lawyers in high conflict parenting cases (Queen's University Legal Research Paper No. 2024-004). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4839167>
- Bijaoui, S. F., & Katz, R. (2024). Families and (post) modernism: Jewish families in Israel. In H. Hartman (Ed.), *The Jewish family in global perspective* (pp. 187–208). Springer.
- Brooks, S. K., & Greenberg, N. (2020). Psychological impact of being wrongfully accused of criminal offences: A systematic literature review. *Medicine, Science and the Law*, 61(1), 44–54.
- Brown, T., Frederico, M., Hewitt, L., & Sheehan, R. (2001). The child abuse and divorce myth. *Child Abuse Review*, 10(2), 113–124.
- Burnett, R., Hoyle, C., & Speechley, N. E. (2017). The context and impact of being wrongly accused of abuse in occupations of trust. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 56(2), 176–197.
- Cabilar, B. O., & Yılmaz, A. E. (2022). Divorce and post-divorce adjustment: Definitions, models and assessment of adjustment. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, 14(1), 1–11.
- Casas Vila, G. (2020). Parental alienation syndrome in Spain: Opposed by the government but accepted in the courts. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1), 45–55.
- Clemente, M., Espinosa, P., & Padilla, D. (2019). Moral disengagement and willingness to behave unethically against ex-partner in a child custody dispute. *PLoS ONE*, 14(3), Article e0213662. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213662>

- Corbin, J., & Strauss, A. (1994). Grounded theory methodology: An overview. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 273–285). Sage Publications.
- Crank, S. D., & Curtis, D. A. (2023). And nothing but the truth: An exploration of perjury. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 1–10.
- DeKeseredy, W. S. (2020). *Woman abuse in rural places*. Routledge.
- De Zutter, A. W. E. A., Horselenberg, R., & van Koppen, P. J. (2017). The prevalence of false allegations of rape in the United States from 2006-2010. *Journal of Forensic Psychology*, 2(2), Article 119. <https://doi.org/10.4172/2475-319X.1000119>
- Dutton, D. G. (2011). *Rethinking domestic violence*. UBC Press.
- Entilli, L., & Cipolletta, S. (2017). When the woman gets violent: The construction of domestic abuse experience from heterosexual men's perspective. *Journal of Clinical Nursing*, 26(15-16), 2328–2341.
- Feresin, M. (2020). Parental alienation (syndrome) in child custody cases: Survivors' experiences and the logic of psychosocial and legal services in Italy. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1), 56–67.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491–512.
- Grattagliano, I., Corbi, G., Catanesi, R., Ferrara, N., Lisi, A., & Campobasso, C. P. (2014). False accusations of sexual abuse as a mean of revenge in couple disputes. *La Clinica Terapeutica*, 165(2), 119–124.

- Hacker, D. (2016). Divorced Israeli men's abuse of transnational human rights law. *Canadian Journal of Women and the Law*, 28(1), 91–115.
- Hail-Jares, K., Lowrey-Kinberg, B., Dunn, K., & Gould, J. B. (2020). False rape allegations: Do they lead to a wrongful conviction following the indictment of an innocent defendant? *Justice Quarterly*, 37(2), 281–303.
- Hardesty, J. L., Hans, J. D., Haselschwerdt, M. L., Khaw, L., & Crossman, K. A. (2015). The influence of divorcing mothers' demeanor on custody evaluators' assessment of their domestic violence allegations. *Journal of Child Custody*, 12(1), 47–70.
- Harman, J. J., Kruk, E., & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1275–1299.
- Harman, J. J., & Lorandos, D. (2021). Allegations of family violence in court: How parental alienation affects judicial outcomes. *Psychology, Public Policy, and Law*, 27(2), 184–208.
- Haselschwerdt, M. L., Hardesty, J. L., & Hans, J. D. (2011). Custody evaluators' beliefs about domestic violence allegations during divorce: Feminist and family violence perspectives. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(8), 1694–1719.
- Hesse-Biber, S. N. (Ed.). (2013). *Feminist research practice: A primer*. SAGE Publications.

- Hirschi, T. (2017). On the compatibility of rational choice and social control theories of crime. In D. B. Cornish & R. V. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. 105–118). Routledge.
- Hoel, H., & Einarsen, S. V. (2020). Investigating complaints of bullying and harassment. In S. V. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, & C. L. Cooper (Eds.), *Bullying and harassment in the workplace: Developments in theory, research, and practice* (pp. 541–561). CRC Press.
- Johnston, J. R., Lee, S., Olesen, N. W., & Walters, M. G. (2005). Allegations and substantiations of abuse in custody-disputing families. *Family Court Review*, 43(2), 283–294.
- Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: Developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954–2965.
- Katz, C., Glucklich, T., Piller, S., & Matty, D. E. (2019). Between chaos and danger: Spotlighting social workers' views in cases of child maltreatment accusations in the context of high-intensity parental disputes. *Children and Youth Services Review*, 107, Article 104497.
- Kelly, L. (2002). Disabusing the definition of domestic abuse: How women batter men and the role of the feminist state. *Florida State University Law Review*, 30, 791.

- Ko, C. (2022). *Child abuse allegations in high conflict divorce* [Doctoral dissertation, Nova Southeastern University]. NSUWorks. https://nsuworks.nova.edu/cps_stuetd/155
- Kosher, H., & Katz, C. (2022). Impairment in parent–child relations in the context of high-intensity parental dispute: Practitioners’ perceptions and experiences. *Children and Youth Services Review*, 132, Article 106307. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106307>
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 363–385. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.363>
- Mares, A. C., & Turvey, B. E. (2017). False allegations in divorce and custody proceedings. In B. E. Turvey, J. O. Savino, & A. C. Mares (Eds.), *False allegations: Investigative and forensic issues in fraudulent reports of crime* (pp. 135–163). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801250-5.00007-0>
- Mazeh, Y., & Widrig, M. (2016). The rate of false allegations of partner violence. *Journal of Family Violence*, 31(8), 1035–1037. <https://doi.org/10.1007/s10896-016-9882-3>
- McCornack, S. A., Morrison, K., Paik, J. E., Wisner, A. M., & Zhu, X. (2014). Information manipulation theory 2: A propositional theory of deceptive discourse production. *Journal of Language and Social Psychology*, 33(4), 348–377. <https://doi.org/10.1177/0261927X14534656>

- Meier, J. S. (2020). U.S. child custody outcomes in cases involving parental alienation and abuse allegations: What do the data show? *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1), 92–105. <https://doi.org/10.1080/09649069.2020.1701941>
- Motivans, M. A. (2015). *Federal justice statistics, 2012 - Statistical tables* (NCJ 248470). U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. <https://bjs.ojp.gov/library/publications/federal-justice-statistics-2012-statistical-tables>
- Nour, A. (2023). Considerations regarding the regulation of the offence of perjury in the Romanian Criminal Code. *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale*, 12(XII), 205–219.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- O'Donohue, W., Cummings, C., & Willis, B. (2018). The frequency of false allegations of child sexual abuse: A critical review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(5), 459–475. <https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1477221>
- Parkinson, P. (2011). *Family law and the indissolubility of parenthood*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511974724>
- Renzetti, C. M. (2018). Feminist perspectives. In W. S. DeKeseredy & M. Dragiewicz (Eds.), *Routledge handbook of critical criminology* (2nd ed., pp. 74–82). Routledge.

- Rhoades, H., & Boyd, S. B. (2004). Reforming custody laws: A comparative study. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 18(2), 119–146.
<https://doi.org/10.1093/lawfam/18.2.119>
- Roiphe, K. (1993). *The morning after: Sex, fear, and feminism on campus*. Little, Brown and Company.
- Rumney, P. N., & McCartan, K. F. (2017). Purported false allegations of rape, child abuse and non-sexual violence: Nature, characteristics and implications. *The Journal of Criminal Law*, 81(6), 497–520.
<https://doi.org/10.1177/0022018317739928>
- Sarteschi, C. M. (2023). Sovereign citizens and QAnon: The increasing overlaps with a focus on child protective service (CPS) cases. *International Journal of Coercion, Abuse, and Manipulation*, 6.
- Service, R. W. (2009). [Review of the book *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*, by J. Corbin & A. Strauss]. *Organizational Research Methods*, 12(3), 614–617.
<https://doi.org/10.1177/1094428108324514>
- Smit, A. E., Antokolskaia, M. V., & Bijleveld, C. C. (2015). Between Scylla and Charybdis: A literature review of sexual abuse allegations in divorce proceedings. *Psychology*, 6(11), 1373–1384.
<https://doi.org/10.4236/psych.2015.611134>
- Sommers, C. H. (1994). *Who stole feminism? How women have betrayed women*. Simon & Schuster.

- Stark, D. P., Choplin, J. M., & Wellard, S. (2019). Properly accounting for domestic violence in child custody cases: An evidence-based analysis and reform proposal. *Michigan Journal of Gender & Law*, 26(1), 1–75.
- Straus, M. A. (2015). Dyadic concordance and discordance in family violence: A powerful and practical approach to research and practice. *Aggression and Violent Behavior*, 24, 83–94. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.011>
- Talwar, S., Dhir, A., Kaur, P., Zafar, N., & Alrasheedy, M. (2019). Why do people share fake news? Associations between the dark side of social media use and fake news sharing behavior. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 72–82. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.05.026>
- Trinder, E., Braybrook, D., Bryson, C., Coleman, L., Houlston, C., & Sefton, M. (2017). *Finding fault? Divorce law and practice in England and Wales*. Nuffield Foundation.
- Trocmé, N., & Bala, N. (2005). False allegations of abuse and neglect when parents separate. *Child Abuse & Neglect*, 29(12), 1333–1345. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.06.006>
- Tucker, L. A. (2021). The [E]x factor: Addressing trauma from post-separation domestic violence as judicial terrorism. *Washington University Law Review*, 99(1), 339–389.
- Turvey, B. E. (2018). False allegations: An introduction. In B. E. Turvey, J. O. Savino, & A. Coronado Mares (Eds.), *False allegations: Investigative and*

forensic issues in fraudulent reports of crime (pp. 1–19). Academic Press.

<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801250-5.00001-X>

Turvey, B. E., Savino, J. O., & Coronado Mares, A. (Eds.). (2018). *False allegations: Investigative and forensic issues in fraudulent reports of crime*. Academic Press.

Urquhart, C. (2022). *Grounded theory for qualitative research: A practical guide* (2nd ed.). SAGE Publications.

Van Akkeren, J., & Buckby, S. (2017). Perceptions on the causes of individual and fraudulent co-offending: Views of forensic accountants. *Journal of Business Ethics*, 146(2), 383–404. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2881-0>

Webb, N., Moloney, L. J., Smyth, B. M., & Murphy, R. L. (2021). Allegations of child sexual abuse: An empirical analysis of published judgements from the Family Court of Australia 2012–2019. *Australian Journal of Social Issues*, 56(3), 322–343. <https://doi.org/10.1002/ajs4.137>

Yanisky-Ravid, S. (2018, February). *#MeToo movement and the four steps of 'naming, blaming, shaming and amending': Lessons from the Israeli Prevention of Sexual Harassment Act, within physical and virtual spheres* [Paper presentation]. 71st NYU Law Annual Conference on Labor, New York, NY, United States.

פסקי דין

ע"א 2034/98, ד' ני י', פ"ד נג(1) 1 (1999)
ע"פ 1703/96 פלונית נ' מדינת ישראל, פ"ד נא, 710 708 (1997). (4)
תלה"מ (ראשון לציון) 51953-04-197 ג.י.ל נגד מ.א (08.02.2023)
תמ"ש (ת"א) 55396-05-19 א'.ט' ני מ'. א'

חוקים ותקנות

חוק איסור לשון הרע, תשכ"ה- 1965
חוק בתי המשפט, תשט"ו-1957
חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962
חוק העונשין - תשל"ז- 1977
חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], תשמ"א- 1982
חוק שיפוט בתי דין דתיים (קביעת סמכויות), תשי"ג-1953
תקנות סדר דין האזרחי תשע"ט- 2018

נספח א': מדריך ראיון

1. ספרי לי על עצמך. גיל, מצב משפחתי, מספר ילדים, עיסוק כיום.
2. ספרי לי בבקשה איך חווית את תהליך הגירושין? האם הרגשת פער בין מה שציפית שיקרה לבין מה שקרה בפועל?
3. מה היו לדעתך הסיבות שהובילו לגירושין? מי יזם את הפרידה ומה היו הנסיבות?
4. מתי התחלת לשקול להגיש תלונת שווא, ומה היה המניע לכך? מה ניסית להשיג באמצעות הגשת התלונה?
5. האם חווית התלבטות או תחושת אשמה לפני או אחרי שהגשת את התלונה? האם היה רגע מסוים שבו חשבת לחזור בדך?
6. כיצד הרגשת עם עצמך לאחר הגשת התלונה? האם הרגשות האלו השתנו עם הזמן?
7. איך מערכת אכיפת החוק (משטרה, רוחה, ייעוץ) התייחסה אליך בזמן התהליך? האם הרגשת תמיכה, חשדנות, לחץ כלשהו?
8. איך הגיבה מערכת המשפט לתלונה? האם נאמר לך משהו לגבי אמינותך? כיצד התייחסו לעובדה שמדובר בתלונת שווא?
9. האם שוחחת עם בן זוגך לשעבר על התלונה? האם הבנת את ההשפעה של התלונה עליו? האם ביקשת סליחה או הבהרת את עמדתך?
10. כיצד הסביבה הקרובה (משפחה, חברים, עבודה) הגיבה לתלונה או לגילוי שמדובר בתלונת שווא? האם קיבלת תמיכה? שיפוטיות?
11. בדיעבד, האם היית פועלת אחרת? אם כן – מה היית משנה ומה למדת מהתהליך?
12. איך את חושבת שתלונת השווא השפיעה על הסביבה – על הילדים, על בן זוגך לשעבר, על עצמך? האם היו לכך השלכות משפטיות, רגשיות, כלכליות?
13. האם היית ממליצה לנשים אחרות לנהוג כפי שנהגת את? למה כן ולמה לא?
14. יש דבר נוסף שתרצי לשתף ולא שאלתי עליו? משהו שנראה לך חשוב שיבינו מתוך הסיפור האישי שלך?

נספח ב': כתב הסכמה מדעת

שלום רב,

שמי _____ ואני חוקר באוניברסיטת בר-אילן, במחלקה לקרימינולוגיה, במסגרת לימודי

התואר ה _____ בהנחיית _____.

נושא המחקר שלי הוא:

אני מודה לך על הסכמתך להשתתף במחקר. תרומתך הינה חשובה ביותר.

אודה לך אם תוכל/י להקדיש מזמנך לצורך ראיון/מילוי שאלונים. לשם כך הינך מתבקש/ת למלא

את הפרטים הבאים המביעים את הסכמתך להשתתפות במחקר.

אני החתום/ה מטה _____ מס' ת.ז. _____ מאשר/ת בזאת

בחתימת ידי _____ כי:

(1) התבקשתי לקחת חלק בראיון/במילוי שאלוני דיווח עצמי וכל זאת תוך שמירה על אנונימיות מלאה.

(2) לא הוצעה לי תמורה או טובת הנאה כלשהי עבור השתתפותי בהליך.

(3) הובהר לי כי השתתפותי היא רשות ולא חובה, כי אהיה רשאי שלא להשתתף או להפסיק את השתתפותי בכל שלב, וכי אי-השתתפות או הפסקתה לא יביאו לפגיעה כלשהי בי.

(4) לאחר שהוסבר לי כל האמור לעיל, הנני מביע/ה את הסכמתי מרצוני הטוב והחופשי להשתתף בראיון/במילוי השאלונים האמורים.

תאריך: _____ שם ומשפחה: _____ חתימה: _____

למילוי על ידי החוקר: אני החתום/ה מטה _____, לאחר שוידאתי כי החתום/ה מעלה הבין/ה את הפרטים האמורים בכתב הסכמה זה, מאשר/ת כי חתם/ה בפניי על הסכמתו/ה להשתתף בראיון/במילוי השאלונים.

חתימה

תאריך

Abstract

The right to divorce is perceived as an integral part of personal autonomy and the freedom to shape one's life according to individual will. Divorce is considered one of the most difficult and tumultuous experiences in human life, accompanied by stress, loss, confusion, social stigma, and emotional pressure. During divorce proceedings, parents are required to reorganize the new family structure and decide on child custody and visitation times. When there is no agreement, the court decides according to the best interest of the child. One of the interesting phenomena regarding divorce issues is the use of false allegations, particularly in contexts of custody battles or feelings of revenge. These allegations, sometimes filed without solid evidence and from ulterior motives, have serious implications for the spouse against whom they are filed, for the couple's children, and for public trust in the justice system. Research on false allegations in the context of divorce is important for protecting victims, preventing miscarriages of justice, safeguarding children's welfare, and improving the efficiency of the justice system.

This study seeks to qualitatively examine the experiences and perceptions of women who filed false allegations against their spouses during divorce proceedings. The research focuses on four central questions: (1) the main motives leading women to file false allegations; (2) the ways in which they justify their actions; (3) the role of external pressures in the decision-making process; (4) their perception of the legal and social system's attitude toward them after filing the complaint.

The study was conducted using a qualitative-narrative approach, focusing on life stories and subjective experiences. Data were collected through semi-structured in-depth interviews with 11 women aged 30-55, who admitted or were identified in court rulings as having filed false allegations against their spouses in the past seven years. The interviewees were selected from a wide range of personal, family, and occupational backgrounds. The data were analyzed using thematic analysis to identify recurring patterns and main themes in the narratives.

The study identified several central themes: a dramatic gap between initial expectations and the reality of legal proceedings; a wide range of motives for filing complaints - from revenge and desire to cause harm to strategic financial calculations; moral dilemmas and retrospective regret, particularly regarding harm to children; complex emotional development after filing complaints - from initial satisfaction to regret or continued justification. The experience of dealing with law enforcement systems was characterized by tension between automatic support for women and developing suspicion. The justice system tended to grant tactical advantage to women even when complaints proved baseless, preferring compromise solutions over punishment. Reactions from close social circles ranged from absolute support to disconnection and harsh judgment. Many interviewees did not express genuine regret and avoided apologizing to their spouses.

The findings indicate that false allegations in divorce proceedings are rooted in a complex web of emotions, interests, and social-legal contexts. The phenomenon is not merely the product of personal "evil," but of a complex system of social, legal, and emotional pressures. Understanding these mechanisms is crucial for developing balanced policies that provide real protection for victims on one hand, while reducing the potential for manipulative use of the system on the other.

The research has broad implications for policy, law, and treatment. Training is needed for judges and system personnel in identifying and carefully examining claims, developing clear work guidelines, and expanding psychological support systems for children exposed to conflicts. Additionally, there is a need to develop educational and awareness programs for parents in separation proceedings and to design public policy that encourages rapid and transparent procedures alongside deterrent sanctions against proven false allegations.

The study includes several limitations: reliance on subjective experiences and personal interpretations; a small, targeted sample of 11 women from the Israeli cultural context; recruitment through social networks that may lead to sample bias; the sensitivity of the topic that may affect interviewees' openness; and the researcher's influence on the interpretation process.

It is recommended to conduct longitudinal studies, expand to additional populations and different cultural contexts, examine gender comparisons, integrate mixed research approaches, investigate the influence of involved professionals, and develop technological tools or protocols for early identification of false allegations.

This work was carried out under the supervision of Prof. Tomer Einat in the Department of Criminology, Bar-Ilan University.

Bar-Ilan University

**The Attitude of the Judicial System towards False
Complaints by Women in the Field of Family and
Divorce**

Moran Komemi

Submitted in partial fulfillment of the requirements of the Master's Degree in the
Department of Criminology, Bar-Ilan University